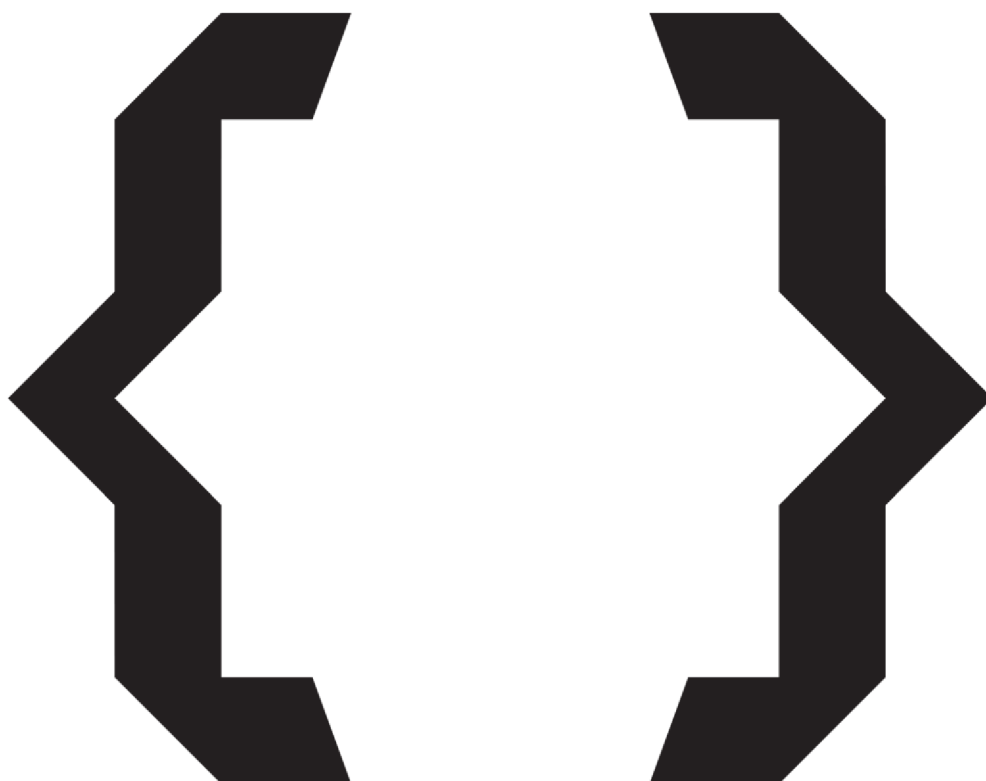


Univerzita Hradec Králové  
Fakulta informatiky a managementu



**Bakalářská práce**

2023

Šimon Mach

Univerzita Hradec Králové  
Fakulta informatiky a managementu  
Katedra rekreologie a CR

**Životní cyklus destinace**

(Teplické skály)

Bakalářská práce

Autor: Šimon Mach  
Studijní program: Management cestovního ruchu – anglický jazyk  
Vedoucí práce: prof. RNDr. Josef Zelenka, CSc.

Hradec Králové, 2023

### **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí(ho) bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci králové dne 13.8.2023

Šimon Mach

## **Poděkování**

Děkuji vedoucímu bakalářské práce prof. RNDr. Josefu Zelenkovi, CSc. za vedení práce. Dále děkuji obyvatelům města Teplice nad Metují za jejich ochotu při vyplňování dotazníku. Další poděkování patří Josefu Bitnarovi, starostovi města Teplice nad Metují, Mgr. Markétě Machové, tajemnici města Teplice nad Metují a vedoucí kulturního informačního střediska v Teplicích nad Metují Beátě Radoňové za poskytnuté rozhovory.

## **Abstrakt**

Bakalářská práce „Životní cyklus destinace“ zkoumá cestovní ruch vybrané destinace Teplické skály. Cílem práce je v souvislosti s obecnými poznatky určit fázi životního cyklu vybrané destinace a zohlednit názor místních obyvatel a vedení města Teplice nad Metují na vyvíjející se cestovní ruch.

Teoretická část se zabývá cestovním ruchem v chráněných územích a jeho udržitelností. Také je zde popsán koncept životního cyklu, únosná kapacita území a management návštěvníků v chráněných územích.

Praktická část je věnována charakteristice oblasti Teplické skály a vlastnímu výzkumu, kde bylo využito metody dotazníkového šetření a řízených rozhovorů.

V závěru práce je určena současná fáze životního cyklu destinace Teplických skal a také jsou shrnuty výsledky vlastního výzkumu.

**Klíčová slova:** Teplické skály, životní cyklus destinace, cestovní ruch, skalní okruh

## **Abstract**

**Title:** Destination Life Cycle (Teplice rocks)

The bachelor thesis "Destination Life Cycle" examines tourism in the selected destination Teplice Rocks. The aim of the thesis is to identify the life cycle phase of the selected destination in the context of general knowledge and to take into account the opinion of local residents and the management of the town of Teplice nad Metují on the evolving tourism.

The theoretical part deals with tourism in protected areas and its sustainability. It also describes the concept of life cycle, carrying capacity of territories and visitor management in protected areas.

The practical part is devoted to the characteristics of the Teplice Rocks area and the research itself, where the method of questionnaire survey and guided interviews was used.

In the conclusion of the thesis, the current phase of the life cycle of the Teplice Rocks destination is identified and the results obtained from the own research are also summarized.

**Key words:** Teplice Rocks, destination life cycle, tourism, rock circuit

# Obsah

<b>1. Úvod</b> .....	<b>1</b>
<b>2. Cíl práce</b> .....	<b>2</b>
<b>3. Metodika zpracování</b> .....	<b>3</b>
<b>4. Teoretická část</b> .....	<b>5</b>
4.1. Cestovní ruch v chráněných územích a jeho udržitelnost .....	5
4.1.1. Chráněná území ve světě .....	5
4.1.2. Chráněná území v ČR.....	7
4.1.3. Dopady cestovního ruchu .....	8
4.1.4. Udržitelný cestovní ruch .....	11
4.1.5. Trendy cestovního ruchu v chráněných územích .....	12
4.2. Životní cyklus destinace .....	13
4.2.1. Fáze životního cyklu destinace .....	15
4.2.2. Únosná kapacita území .....	19
4.2.3. Management návštěvníků v chráněných územích.....	20
<b>5. Praktická část</b> .....	<b>22</b>
5.1. Charakteristika a historie turistické oblasti Teplické skály .....	22
5.2. Dotazníkové šetření .....	38
5.2.1. Dotazníkové šetření obyvatel Teplic nad Metují .....	38
5.3. Strukturované rozhovory .....	46
5.3.1. Rozhovor s Beatou Radoňovou.....	46
5.3.2. Rozhovor s Josefem Bitnarem.....	47
5.3.3. Rozhovor s Mgr. Markétou Machovou.....	48
<b>6. Shrnutí a diskuse výsledků</b> .....	<b>50</b>
<b>7. Závěry a doporučení</b> .....	<b>57</b>
<b>8. Seznam použitých zdrojů</b> .....	<b>58</b>

<b>9. Seznam obrázků .....</b>	<b>61</b>
<b>10. Seznam grafů .....</b>	<b>63</b>
<b>11. Seznam tabulek .....</b>	<b>64</b>
<b>12. Přílohy .....</b>	<b>65</b>
12.1. Příloha č.1 - Dotazník .....	65
12.2. Příloha č. 2 – Rozhovory se zaměstnanci města Teplice nad Metují .....	69
12.3. Příloha č. 3 – Podklad pro zadání bakalářské práce studenta .....	75

# 1. Úvod

Životní cyklus destinace je teorie, která popisuje vývoj turistické destinace od počáteční fáze vývoje až po fázi úpadkovou. Podle této teorie destinace procházejí různými fázemi životního cyklu, přičemž každá fáze má specifické rysy a vlivy na rozvoj destinace.

Koncept životního cyklu destinace byl představen Butlerem v roce 1980. Při představení tohoto konceptu popsal šest základních fází.

Tato práce využívá konceptu životního cyklu destinace k interpretaci historického vývoje turismu na území Teplických skal. Zaměřuje se na vývoj návštěvnosti v destinaci. V práci jsou zohledněny názory místních obyvatel na destinaci jako takovou a jejich vztah k cestovnímu ruchu.

Autor pochází z města nedaleko Teplických skal a několik let pracuje pro město Teplice nad Metují v informačním centru. Volba destinace pro něj tedy byla jasná, neboť je jeho vztah k Teplickým skalám velmi pozitivní.



## 2. Cíl práce

Cílem práce je, v souvislosti s obecnými poznatky o životním cyklu destinace a turismu v chráněných územích, analyzovat vývoj destinace Teplické skály a podrobněji charakterizovat současný stav vývoje této destinace. Součástí analýzy je také návrh snížení dopadů turismu.

Dalším cílem je tento vývoj a nynější pozici Teplických skal v rámci životního cyklu destinace charakterizovat pomocí vnímání cestovního ruchu rezidenty a klíčovými aktéry města Teplice nad Metují.

### 3. Metodika zpracování

Teoretická část této práce se skládá z analýzy odborné literatury, odborných databází a jiných zdrojů, které byly použity k vysvětlení teoretické podstaty zvolené problematiky. Byly v ní vysvětleny hlavní pojmy (životní cyklus destinace, dopady cestovního ruchu, únosná kapacita území a management návštěvníků v chráněných územích) týkající se zvoleného tématu. Byly použity zdroje, které jsou uvedeny v zadání bakalářské práce, které byly doplněny zdroji dalšími, jejichž výčet se nachází v seznamu použitých zdrojů.

Praktická část se zabývá zvolenou oblastí Teplické skály. Teplické skály byly představeny jako takové. Byla detailně popsána historie prostřednictvím dostupné literatury a zdrojů poskytnutých městem Teplice nad Metují. Hlavním knižním zdrojem byla díla Skály a Lidé: Skály od Petra Hnyka (2019) a Skály a Lidé: Lidé (2021) od stejného autora. Jiné zdroje, kterými jsou například Kroniky Teplic nad Metují (Ruth, 1948), propagační materiál k Teplickému skalnímu městu (Bitnar, Radoňová, Mach, 2021), jehož anglický překlad vytvořil Mach (2023), byly poskytnuty vedením města.

V rámci vlastního předvýzkumu byla použita kvantitativní výzkumná strategie. Bylo provedeno dotazníkové šetření, kterého se směli zúčastnit pouze občané města Teplice nad Metují. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 65 občanů a analyzováno je v kapitole 5.2. Dotazníkové šetření mělo objasnit vztah místních obyvatel k turistům, konkrétně návštěvníkům města Teplice nad Metují a Teplického skalního okruhu, a jejich názor na rozvíjející se cestovní ruch a dopady cestovního ruchu na prostředí a kulturu města. K 1.1.2023 bylo dle statistik Českého statistického úřadu (2023) v Teplicích nad Metují 1648 obyvatel. 65 dotazovaných jsou pouhá 4 % z celkové populace města Teplice nad Metují, a tak tento vzorek nelze považovat za reprezentativní. Respondenti byli vybráni náhodně až na 5 respondentů, se kterými se autor zná osobně. Tento výzkum je tedy pouhou ukázkou odpovědí malého vzorku náhodně vybraných obyvatel města, kteří byli ochotni dotazník vyplnit.

Dále byla použita kvalitativní výzkumná strategie formou řízeného rozhovoru s otevřenými typy otázek. Osloveni byli 3 zaměstnanci města Teplice nad Metují. Vedoucí Turistického informačního centra (dále také TIC) Teplice nad Metují, starosta města a tajemnice úřadu. Součástí této práce měl být jeden dodatečný rozhovor se zaměstnancem města Teplice nad

Metují, který se stará o Teplický skalní okruh. Ten si však na zodpovězení několika otázek nenašel čas. Tyto rozhovory proběhly v květnu 2023 a některé otázky byly doplněny v srpnu téhož roku. Cílem bylo zjistit cenné informace o cestovním ruchu, provozu Skalního města a jeho významu pro město a region. Podobnosti v těchto rozhovorech měly za cíl poukázat na trendy a výzvy související s provozem a vývojem Skalního města v Teplicích nad Metují. Tyto rozhovory jsou popsány v kapitole 5.3. Přepis řízených rozhovorů je obsahem příloh. K poslední otázce rozhovorů týkající se životního cyklu destinace Teplických skal byla dotazovaným poskytnuta komplexní definice životního cyklu destinace a jeho fází.

Součástí vlastního výzkumu měla být analýza kvantitativních dat (návštěvnost Teplického skalního města apod.), která však nebyla dohledána v dostatečném rozsahu a nebyla tedy použita.

Též byla provedena fotodokumentace Teplického skalního okruhu a dopadů CR na přírodní prostředí. Fotodokumentace proběhla v prosinci 2022 a v dubnu a květnu roku 2023. Další fotodokumentace byla poskytnuta Beatou Radoňovou, vedoucí TIC Teplice nad Metují, prostřednictvím datového media.

Na závěr byla provedena analýza poznatků získaných v průběhu vlastního výzkumu. Výsledky řízených rozhovorů a dotazníkového šetření byly porovnány a následně aplikovány k určení současné fáze životního cyklu destinace Teplických skal. Pomocným modelem pro vyhodnocení současné fáze životního cyklu Teplických skal byl upravený koncept životního cyklu podle Buhalise (2016). K určení fáze byl také využit koncept shrnutí kvalitativních proměnných životního cyklu destinace podle Páskové (2014).

Z těchto poznatků vyplynula některá doporučení a návrhy na zlepšení infrastruktury cestovního ruchu města Teplice nad Metují a Teplických skal. Tato doporučení jsou uvedena v kapitole 7.

Dále byly využity osobní zkušenosti, které byly nasbírány v průběhu práce pro město Teplice nad Metují. Některé kvalitativní ale i kvantitativní údaje byly získány při práci v TIC Teplice nad Metují a vstupu do Teplických skal.

## 4. Teoretická část

### 4.1. Cestovní ruch v chráněných územích a jeho udržitelnost

#### 4.1.1. Chráněná území ve světě

Vyhlášení chráněných oblastí v různých částech světa vedlo k vytvoření různých způsobů kategorizace ochrany území, jak uvádí Soutullo (2010), Plesník (2008), Joppa, Loarie a Pimm (2008) a Jenkins s Joppou (2009). Plesník (2010) zdůrazňuje, že společná evropská databáze chráněných území zahrnuje více než 695 národních kategorií ochrany území. Problém spočívá v častém nesouladu mezi jednotlivými národními systémy.

Podle Zelenky a spol. (2013) se kategorie chráněných území mohou v různých zemích výrazně lišit, nejen pokud jde o stav přírodního prostředí, ale také o způsob péče o ně. Zelenka a kol. (2013) připomínají, že národní park v USA nebo Austrálii nelze snadno srovnávat s národním parkem ve Velké Británii. To je ovlivněno různými faktory, jako jsou fyzickogeografické charakteristiky území, jeho velikost, hustota osídlení, filozofie dané země v oblasti ochrany přírody a krajiny a příslušná legislativa, aktivity a odbornost dané země v cestovním ruchu.

Tato situace vedla k úsilí alespoň částečně sjednotit různé přístupy kategorizace chráněných území (Zelenka a kol., 2013). První pokus byl podniknut v roce 1933 během Mezinárodní konference o ochraně fauny a flóry, kde účastníci navrhli čtyři kategorie: národní parky, přísně chráněné přírodní rezervace, rezervace fauny a flóry a rezervace s zákazem lovu a sběru (Dudley, 2008).

Jak uvádí Zelenka a kol. (2013), důležitější než samotná kategorizace je pojetí chráněného území a dodávají, že v uplynulých letech došlo k určitému posunu v definici chráněného území. Podle zásad IUCN (1994) se jedná o území na pevnině nebo na moři, určené především k ochraně biologické rozmanitosti a přírodních a kulturních zdrojů, které je zabezpečeno právními nebo jinými účinnými prostředky. Tato kategorie zahrnuje různorodá území, od přísně chráněných přírodních rezervací až po oblasti s regulovaným využíváním přírodních zdrojů (IUCN, 1994).

Nová definice, která byla podle Zelenky a kol. (2013) přijata na IV. světovém kongresu ochrany přírody v Barceloně v roce 2008, vymezuje chráněné území, jako jasně ohraničený

geografický prostor, uznávaný právními a jinými účinnými prostředky, který je určen a spravován s cílem dosáhnout dlouhodobé ochrany přírody a souvisejících ekosystémových služeb a kulturních hodnot (Dudley, 2008). Tato nová definice podle Zelenky a kol. (2013) klade důraz na striktnější vymezení, kdy jsou do kategorie územní ochrany zahrnuty pouze oblasti, kde je hlavním cílem ochrana přírody. Podle nich se tato chráněná území dělí na následujících 7 typů, které jsou Zelenkou a kol. (2013) dále podrobněji charakterizovány:

- **Přísně chráněná přírodní rezervace**

Na těchto územích se soustředí ochrana biodiverzity a také geologických a geomorfologických rysů. Tyto oblasti jsou pečlivě regulovány a omezeny, aby byly zachovány jejich hodnoty. Podobná chráněná území mají důležitou roli jako nenahraditelné reference pro vědecký výzkum a sledování.

- **Oblast divočiny**

Jedná se o velké území, které zůstalo neporušené nebo jen minimálně ovlivněné lidskou činností, a zachovalo si svůj přírodní charakter bez významného osídlení lidmi. Tato oblast je chráněna a spravována tak, aby si uchovala své přírodní podmínky.

- **Národní parky**

Jsou velká přírodní nebo přírodě blízká území, která jsou ponechána ochraně význačných ekologických procesů a zahrnují různé druhy a ekosystémy charakteristické pro danou oblast. Tato místa poskytují možnosti pro duševní, vědecké, vzdělávací a rekreační aktivity, s ohledem na životní prostředí a kulturu.

- **Přírozený pozůstatek nebo příznačný rys**

Tato území jsou vyhrazena pro ochranu jako zvláštní přírodní památky, které mohou zahrnovat různé tvary zemského povrchu, jako jsou geomorfologické útvary, podmořské hory nebo jeskyně. Patří sem také geologické zajímavosti, například jeskyně nebo i živé celky, kterými jsou například starobylé háje nebo skupiny stromů.

- **Oblast péče o biotopy nebo druhy**

Tato území mají za cíl chránit konkrétní druhy organismů nebo biotopy a zohledňují to ve své správě. Aby byly splněny potřeby daných druhů nebo aby se uchoval vhodný prostor pro

dané biotopy, je nezbytné provádět pravidelné a aktivní zásahy v mnoha oblastech. Aktivní péče však není nutnou podmínkou pro zařazení území do této kategorie.

- **Střežená krajina nebo úsek moře**

Toto území je výsledkem vzájemné interakce mezi člověkem a přírodou, která vytvořila výjimečnou krajinu s důležitými ekologickými, biologickými a kulturními hodnotami. Pro uchování a ochranu těchto hodnot je klíčové zachovávat a respektovat vzájemné působení mezi člověkem a přírodou.

- **Chráněné území s udržitelným využitím přírodních zdrojů**

Chráněná území mají za úkol ochraňovat ekosystémy a biotopy spolu s příslušnými kulturními hodnotami a tradiční péčí o přírodní zdroje. Tato území obvykle zahrnují rozsáhlé plochy a většina z nich si udržuje svou přirozenou povahu. V některých částech těchto území je prováděna udržitelná péče o přírodní zdroje. V rámci této kategorie je klíčovým cílem ochrana neprůmyslového využití přírodních zdrojů v menším rozsahu, které je slučitelné s ochranou přírody.

#### **4.1.2. Chráněná území v ČR**

Stávající platný Zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/92 Sb. (dále jen "Zákon") stanovuje různé kategorie oblastí se zvláštní ochranou, které jsou rozděleny do následujících skupin: národní parky, chráněné krajinné oblasti, národní přírodní rezervace, přírodní rezervace, národní přírodní památky a přírodní památky.

Je důležité brát v úvahu chráněná území, která splňují dva klíčové předpoklady: mají charakter a rozměr krajiny, což je dovoluje chápat jako veřejné prostory, jak uvádí Andereck (1997). Tato území jsou obvykle velká a jejich využívání často zahrnuje konflikty mezi různými zájmy (Selsky a Memon 2000). Druhým předpokladem je to, že mají svou vlastní organizaci pro správu ochrany přírody, což naznačuje potřebu „strategie“ pro řízení cestovního ruchu v oblasti, za kterou jsou zodpovědná (Zelenka a kol., 2013). Dva z typů chráněných území v ČR, konkrétně národní parky a chráněné krajinné oblasti, tyto požadavky splňují (Zelenka a kol., 2013).

- **Národní parky**

Národní parky podle Zelenky a kol. (2013) představují rozlehlá území s unikátním významem, a to jak v národním, tak mezinárodním měřítku. Na těchto lokalitách se nacházejí významné ekosystémy, které jsou jen minimálně dotčeny lidskou aktivitou, a nesou význačný význam pro vědecký a vzdělávací pohled v oblasti rostlin, živočichů a neživé přírody (Zelenka a kolektiv, 2013). Autoři dodávají, že jakékoli využití těchto národních parků musí být podřízeno ochraně a zlepšování přírodních podmínek a musí souznít s vědeckými a vzdělávacími cíli, které jsou pro tato území stanoveny. Správu a ochranu národních parků zajišťují jednotlivé správy národních parků, které mají pravomoc vyhlášovat další kategorie chráněných území v rámci parku (Zelenka a kol., 2013). Národní parky jsou rozděleny do tří ochranných zón a v České republice byly k 1. 6. 2012 celkem čtyři národní parky, většina z nich se nachází v příhraničních oblastech a sousedí s národními parky v sousedních zemích (Zelenka a kol., 2013).

- **Chráněné krajinné oblasti**

Chráněné krajinné oblasti představují velká území se souzvučně utvářenou krajinou, charakteristickým reliéfem a významným podílem přírodních ekosystémů, jako jsou lesy a trvalé travní porosty s hojným zastoupením stromů a rostlin (Zelenka a kol., 2013). Tato území podle něj rovněž obsahují dochované historické památky osídlení. Dodává, že hospodářské využívání území je rozděleno do čtyř ochranných zón, aby byl zachován a zlepšen přírodní stav a ekologická rovnováha jednotlivých částí území. Rekreační využití je povoleno, pokud nepoškozuje přírodní hodnoty těchto oblastí (Zelenka a kol., 2013). K datu 1. 6. 2012 bylo v České republice celkem 25 Chráněných krajinných oblastí (CHKO). Některé z těchto oblastí zahrnují Beskydy, Bílé Karpaty, Blaník, Blanský les, Broumovsko, České středohoří, Český kras, Český les, Český ráj, Jeseníky, Jizerské hory, Kokořínsko, Křivoklátsko, Labské pískovce, Litovelské Pomoraví, Lužické hory, Moravský kras, Orlické hory, Pálava, Poodří, Slavkovský les, Šumava (část Šumavy je chráněna jako národní park a část jako CHKO), Třeboňsko, Žďárské vrchy a Železné hory (Zelenka a kol., 2013).

#### **4.1.3. Dopady cestovního ruchu**

Podle Zelenky a kol. (2013) bývá cestovní ruch často prezentován jako odvětví s omezenými dopady na navštěvované území a místní komunitu. Avšak již od sedmdesátých let 20. století

jsou pečlivě sledovány výrazné dopady cestovního ruchu a zkoumány důvody, které za těmito jevy stojí (Zelenka a kol., 2013). Podle nich byly vytvořeny teoretické rámce, které se pokoušejí vysvětlit podstatu jevů spojených s cestovním ruchem.

Původní zaměření výzkumu bylo podle Zelenky a kol. (2013) především na environmentální dopady cestovního ruchu. Nicméně od devadesátých let minulého století se podle nich nově zkoumají dopady na přírodu, krajinu a také socio-kulturní a ekonomické aspekty cestovního ruchu ve vzájemném propojení.

Zelenka a Pásková (2006) uvádějí, že systematické studium dopadů cestovního ruchu a jejich příčin lze datovat od osmdesátých let 20. století. V současné době jsou poměrně komplexně identifikovány globální i regionální, negativní i pozitivní účinky cestovního ruchu na biosféru, ekosystémy a lidské společnosti. Diskutuje se o specifikách různých regionů, kulturních, ekonomických, historických a majetkových faktorech, které ovlivňují rozdílnou míru projevu obou protipólů v konkrétních podmínkách (Zelenka a Pásková, 2006).

#### 4.1.3.1. Environmentální dopady cestovního ruchu

Cestovní ruch může mít na chráněná území negativní i pozitivní dopady (Zelenka a kol. 2013). Tato část se však bude zabývat dopady negativními zejména z pohledu chráněných území. Dopady cestovního ruchu na životní prostředí jsou podle Zelenky a kol. (2013) významně ovlivněny intenzitou návštěvnosti, změnami ve vlastních aktivitách návštěvníků (např. nárůst motorizovaného pohybu v daném území, zvýšený pohyb v terénu jako například geocaching a hipoturistika).

Zelenka a kol. (2013) prezentují a popisují přehled environmentálních rizik cestovního ruchu v tabulce č. 1, kde jsou tyto dopady rozděleny podle části biosféry, kterou ovlivňují.

**Tabulka 1 Environmentální rizika cestovního ruchu, dopady členěny podle části biosféry. Podle Eagles, Mccool, Haynes (2002), UNEP (1999), citováno, upraveno a doplněno v Zelenka a kol. (2013)**

Působí na	Vzory environmentálních rizik CR
Ekosystémy	Vznik a rozvoj ubytovacích zařízení, informačních center a další infrastruktury v České republice má přímý vliv na okolní přírodní prostředí, včetně odstraňování vegetace, narušování životního prostředí zvířat a dopadů na vodní systém a další faktory.



Působí na	Vzory environmentálních rizik CR
<b>Půda</b>	Zhutňování půdy se může projevit v intenzivně využívaných územích a stejně tak i odstraňování půdního krytu a eroze, která může pokračovat i po skončení působení vlivu.
<b>Vegetace</b>	Doprava může mít přímý negativní vliv na vegetaci (např. odstraňování vegetace s následným rozvojem eroze) se sekundárními nepříznivými dopady, přenášením plevelů a obecně nepůvodních druhů rostlin.
<b>Voda</b>	Rostoucí poptávka po pitné i užitkové vodě; vypouštění kalš a odpadních vod do potoků, řek, jezer, přehradních nádrží a spodních vod; Proud a vlny vytvářené lodním šroubem a lodí a pádla vodáků mohou ovlivnit vodní rostliny a živočichy.
<b>Ovzduší</b>	Motorizovaná doprava znečišťuje místně i globálně ovzduší emisemi.
<b>Volně žijící druhy</b>	Myslivost a rybolov může měnit stav a dynamiku populace. Lovci a rybáři mohou vysadit nepůvodní druhy a zvýšit/snížit velikost populace lovených zvířat. Návštěvníci mohou rušit všechny druhy, nejen ty, které jsou předmětem jejich zájmu a dopad může pokračovat i po kontaktu s návštěvníkem.

#### 4.1.3.2. Socio – kulturní dopady cestovního ruchu

Cestovní ruch má významný vliv na sociokulturní prostředí destinací, což bylo podrobně zkoumáno například v pracích Páskové (2003 a 2008). Také v dokumentu UNEP (2007) a v práci UNWTO (2005) jsou zmíněny důsledky tohoto vlivu. Zvláštní pozornost je věnována dopadům na sociální strukturu společnosti, životní styl, místní kulturu a majetek (Zelenka a kol. 2013).

Hall a Page (1999) uvádí, že sociální dopad cestovního ruchu se týká způsobu, jakým cestovní ruch a cestování způsobují změny v kolektivních a individuálních hodnotových systémech, vzorcích chování, strukturách komunit, životním stylu a kvalitě života. Hlavním zaměřením výzkumu sociálních dopadů cestovního ruchu je populace turistické destinace, spíše než oblast, odkud turisté pocházejí, a samotní turisté, i když v této oblasti se také provádí významný výzkum, zejména co se týče venkovních rekreatantů (Hall a Page, 1999).

Tabulka č. 2 se zaměřuje na socio-kulturní dopady cestovního ruchu, zejména na konflikt, který se vyskytuje v chráněných územích, a na způsoby, jak s tímto konfliktem efektivně zacházet a řešit jej v rámci správy chráněných území.

**Tabulka 2 Vybraný socio-kulturní konflikt cestovního ruchu v chráněném území; Zdroj: Zelenka (2013); upraveno**

<b>Zdroj konfliktu</b>	Automobilisté		
<b>Cílová skupina dopadu/konfliktu</b>	Pěší návštěvník	cyklista	Management chráněného území
<b>Popis typického/potenciálního dopadu</b>	Snižování zážitku – přeplněná parkoviště, rušení hlukem, exhalace, střety na silnicích s omezením pocitu bezpečí	Střety na cyklostezkách vedených po silnicích	Porušování zákazu vjezdu, parkování
<b>Souvislost s managementem chráněného území, možná opatření</b>	Vytváření záchytných parkovišť ve vhodných lokalitách s navazující veřejnou dopravou atd.	Cyklostezky a cyklotrasy vedené mimo silnice a se zábranami pro vjezd aut atd.	Dostatečná strážní služba, spolupráce s policií/místní samosprávou

#### 4.1.4. Udržitelný cestovní ruch

Podle Zelenky a kol. (2013) je udržitelný cestovní ruch zaměřen na minimalizaci negativních vlivů na přírodní, kulturní a sociální prostředí, a to i v dlouhodobém horizontu. Klíčovými prvky tohoto přístupu jsou podle jejich názoru plánování a provádění cestovního ruchu s ohledem na ochranu biodiverzity a životního prostředí ve všech jeho formách a ohleduplné zacházení s místními obyvateli.

Důležitým aspektem je také hledání dohody mezi různými zájmy využití destinace cestovního ruchu a snaha minimalizovat negativní dopady cestovního ruchu (Zelenka a kol., 2013). Přednost má, jak uvádějí, ochrana, uchování a rozvoj přírodních a kulturních hodnot území. Aby byla udržitelnost cestovního ruchu dosažena, je nezbytné zapojení mnoha aktérů z oblasti cestovního ruchu do ochrany přírodních a kulturních hodnot území a plánování rozvoje cestovního ruchu (Zelenka a kol., 2013).

#### 4.1.5. Trendy cestovního ruchu v chráněných územích

Zelenka (2007) popisuje cestovní ruch jako dynamicky se rozvíjející jev, který je důsledkem technologického pokroku, politické podpory rozvoje cestovního ruchu a společenských změn, včetně ekonomických, kulturních, sociálních a demokratických aspektů.

V chráněných územích se podle Zelenky a kol. (2013) uplatňuje strategické plánování a rozvoj udržitelného cestovního ruchu, a to ve spolupráci s různými aktéry cestovního ruchu, včetně evropských a mezinárodních organizací, asociací a správců chráněných území. Tito aktéři, jak zmiňuje, deklarují své základní zásady a přístup k udržitelnému cestovnímu ruchu prostřednictvím chart, deklarací a etických kodexů (např. Deklarace 2002, EU Charter 2012, Code 2012).

Následuje přehled několika vybraných trendů cestovního ruchu v chráněných územích.

- **Návštěvnost chráněných území bude růst**

Návštěvnost chráněných území podle Zelenky a kol. (2013) v posledních desetiletích výrazně roste a tento trend se očekává i v budoucnosti. Podle nich mají zahraniční turisté na růstu značný podíl.

Sheppard (2006) citovaný v Zelenka a kol. (2013) uvádí, že je důležité, aby správci chráněných území posílili své schopnosti plánování a managementu a navázali těsnou spolupráci s představiteli cestovního ruchu.

- **Cestovní ruch v chráněných územích vede ke zvýšení participace a spolupráce veřejnosti**

Jak uvádí Zelenka a kol. (2013), cestovní ruch v chráněných územích je úzce spojen s lidmi, jejich zájmy a snahami dosáhnout osobních výhod a investovat čas a peníze do cestování. Místní obyvatelé se aktivně snaží mít větší podíl na rozhodování, které ovlivňuje jejich každodenní životy. V poslední době je podle Zelenky a kol. (2013) pozorován rostoucí tlak na zvyšování participace veřejnosti do rozhodovacích procesů v chráněných územích. Tlak je podněcován mnoha faktory, za zmínku stojí třeba poznání potřeb návštěvníků, větší důraz na marketing cestovního ruchu a snaha dosáhnout demokratičtějšího managementu zdrojů, včetně chráněných území (Zelenka a kol., 2013). Odborníci zdůrazňují potřebu citlivého a

odpovědného plánování, které respektuje hodnoty a unikátní charakter chráněných území (Zelenka a kol., 2013).

- Roste sofistikovanost správ chráněných území v managementu návštěvnosti a cestovního ruchu

V mnoha chráněných územích se zaměřují na správu návštěvnosti založenou na vědeckých poznatcích o interakci člověka a životního prostředí a zdůrazňují důležitost kvalitních zážitků z neporušených ekosystémů (Zelenka a kol., 2013). Dodávají, že to umožňuje sladění udržitelného cestovního ruchu s ochranou přírodních a kulturních hodnot chráněných území a že většina těchto území systematicky zkoumá, jaké zážitky a služby návštěvníkům poskytují a zda jsou s nimi spokojeni.

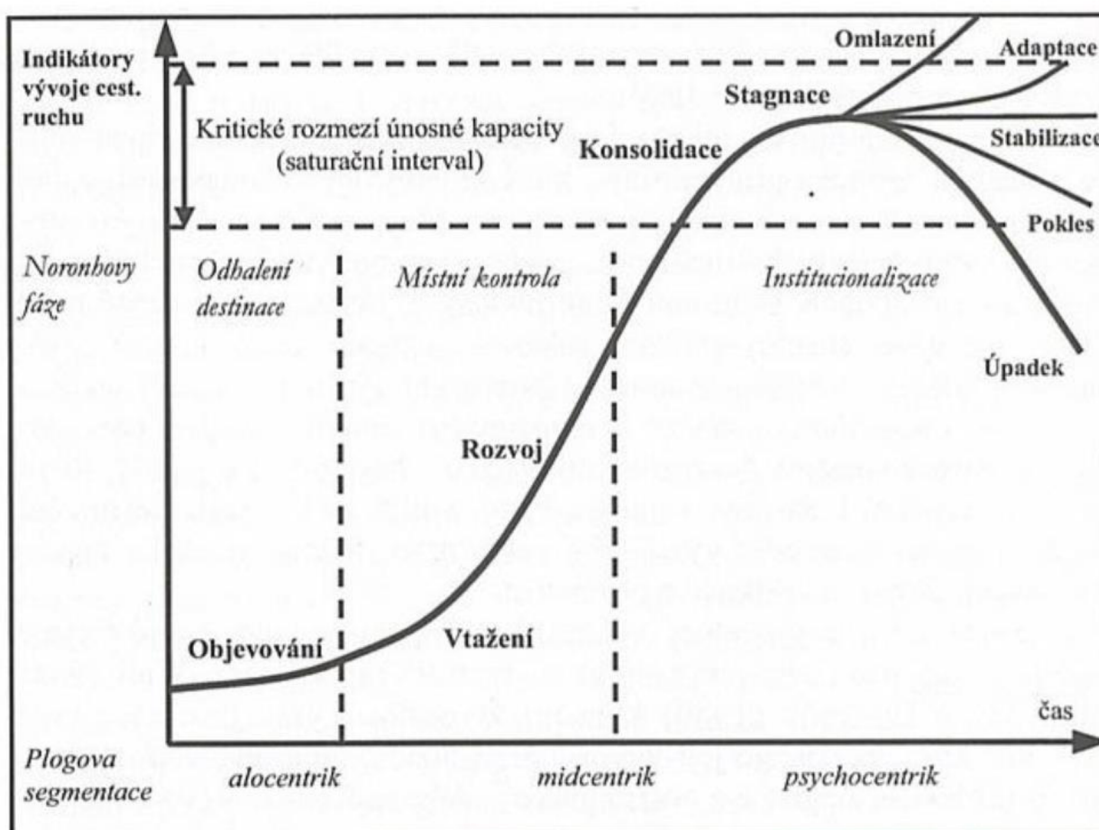
#### 4.2. Životní cyklus destinace

Každá destinace se postupem času transformuje a rozvíjí. Tento proces lze snadno pochopit pomocí konceptu životního cyklu destinace. Akademici a odborníci považují tento koncept za užitečný rámec pro zkoumání, výzkum a řízení cestovního ruchu. Dle Heskové (2006) životní cyklus destinace představuje analýzu vývoje daného místa, který lze detailně monitorovat skrze vhodné ukazatele a zohlednění dalších procesů, jako je globalizace či urbanizace.

Butler (1980) popisuje tradiční průběh vývoje destinace následujícím vzorem: Malíři aktivně hledají nedotčená a neobvyklá místa pro svou tvorbu. Postupně dochází k rozvoji místa, které se stává známým jako umělecká kolonie. Následně se k malířům přidávají básníci, kteří mají podobné zájmy. Poté se začínají objevovat také lidé z filmového průmyslu a mladá generace. Tímto způsobem se místo stává módním a podnikatelé si toho všimnou. Původní rybářské chaty a útočiště postupně mění svůj charakter na penziony a hotely, které přitahují turisty. V průběhu času malíři odcházejí a hledají nové místo na okraji, buď ve fyzickém smyslu, nebo i metaforicky jako opomíjená místa a krajiny. Pouze ti malíři, kteří mají obchodního ducha a chtějí dosáhnout úspěchu, zůstávají. Tito využívají dobrou pověst původního místa malířů a naivitu turistů. S nárůstem popularity místa sem začínají mířit měšťané a o místě se hovoří v novinách. Postupně se však vzdalují všichni, kteří hledají autentickou rekreaci. Nakonec sem přicházejí cestovní agentury se svými skupinami turistů za pevně stanovenou cenu. Tehdy už však náročnější veřejnost tato místa obchází. Současně

se v jiných místech začíná opakovat podobný cyklus. Stále více míst se stává módními, mění svůj charakter a stávají se oblíbenými cíli turistů.

Prvním krokem je důležité analyzovat historický vývoj cestovního ruchu v daném regionu, aby bylo možné identifikovat aktuální etapu životního cyklu destinace (Pásková, 2014). Podle Páskové (2014) je důležité poznamenat, že křivka životního cyklu destinace zobrazuje změny v kvantitativních a kvalitativních indikátorech cestovního ruchu v daném území. Mezi tyto indikátory podle ní patří například únosná kapacita území, počet návštěvníků, produkce odpadu apod. Studium těchto změn, prognóza vývoje destinace v různých časových obdobích a sledování celkové dynamiky v konkrétní lokalitě představuje klíčový aspekt konceptu životního cyklu destinace (Pásková, 2014).



**Obrázek 1 Životní cyklus destinace; Zdroj: Pásková (2014)**

Přestože lze vývoj turistických oblastí konceptualizovat, musí být zdůrazněno, že ne všechny oblasti prožívají fáze tohoto cyklu stejně zřetelně jako ostatní (Butler, 1980).

## 4.2.1. Fáze životního cyklu destinace

### 4.2.1.1. Fáze objevení

První fází životního cyklu destinace je fáze objevení. Jak už napovídá název, jedná se o vznik daného produktu. Pásková (2014) tuto fázi popisuje jako vznik nového destinačního produktu. Podle ní je fáze známá jako „fáze objevitelská“, kdy do nové destinace přichází pouze omezený počet návštěvníků bez organizovaných plánů. V této fázi je investiční angažovanost v oblasti cestovního ruchu téměř minimální, a právě v tomto bodě se probírá otázka, zda má rozvoj cestovního ruchu pro danou destinaci přínosný charakter a zda má turismus potenciál stát se v dané oblasti významným ekonomickým faktorem (Nejdl, 2011). Návštěvníci jsou dobrodružné povahy, hledají nové rozvojové destinace na základě vlastních znalostí, často pocházejí z větších vzdáleností, láká je unikátnost a odlišnost dané lokality (Pásková, 2014). Existuje podle ní přátelský vztah mezi návštěvníky a místním obyvatelstvem a návštěvníci jsou označováni jako alocentrikové.

### 4.2.1.2. Fáze vtažení

Ve fázi vtažení místní obyvatelé začínají zapojovat do cestovního ruchu tím, že poskytují služby výhradně pro návštěvníky (Pásková, 2014). Jedná se například o pronájem místnosti v domě místního obyvatele za poplatek (Weaver a Lawton, 2002). Současně s narůstajícím počtem návštěvníků roste i místní iniciativa v destinaci (Pásková, 2014). Kontakt mezi návštěvníky a místním obyvatelstvem zůstává častý, ale již není tak osobní, jak tomu bylo v předchozí fázi, dodává. Dále uvádí, že se v této fázi formuje trh cestovního ruchu, který má sezónní charakter a začíná se rozvíjet infrastruktura. V této fázi se začíná více zaměřovat na propagaci cestovního ruchu a financování destinačního marketingu (Nejdl, 2011). Celkově tak v této fázi dochází k organizovanějšímu rozvoji cestovního ruchu a narůstají požadavky na vývoj již zmíněné infrastruktury, dodává Pásková (2014). Alocentrické návštěvníky z předchozí fáze nahrazují mezocentrickí.

### 4.2.1.3. Fáze rozvoje

Fáze rozvoje je charakterizována výrazným pokrokem, který se projevuje nárůstem počtu návštěvníků a přítomností individuálních i skupinových cestovních operátorů (Nejdl, 2011). Podobně jako v ostatních fázích tohoto konceptu, i mezi fází vtažení a fází rozvoje dochází k postupnému přechodu spíše než k okamžitému přechodu, ačkoliv specifické události (jako

je v případě této práce zavedení nové autobusové linky (1932)) mohou působit jako zlomové body. V tomto ohledu se hovoří o iniciujících faktorech (Weaver a Lawton, 2002).

V této fázi jsou již evidentní vymezené zdrojové segmenty, jež vznikly v důsledku intenzivního propagačního úsilí v oblasti cestovního ruchu v dané destinaci (Pásková, 2014). Podle Páskové (2014) jsou přírodní a kulturní dědictví, spolu s původní infrastrukturou, postupně vytlačovány druhotnou nabídkou cestovního ruchu, zahrnující zejména ubytovací zařízení, sportovní aktivity a jiné uměle vytvořené atrakce.

Fáze však přináší i stinné stránky, kterými jsou například masivní a exogenní rozvoj cestovního ruchu, který přináší závažné nepříznivé dopady na ekonomiku, životní prostředí, sociokulturní aspekty a vnímání prostředí (Pásková, 2014).

V této fázi je podle Páskové (2014) nezbytné systematické plánování rozvoje cestovního ruchu na lokální, regionální a národní úrovni, aby byly řešeny všechny významné stávající i potenciální problémy související s rozvojem cestovního ruchu.

Nárůst počtu návštěvníků v hlavní sezóně začíná převyšovat počet místních obyvatel, což vede k postupné apatii místních vůči turistům (Pásková, 2014). Typ návštěvníků se podle ní mění, a místo mezocentrických návštěvníků začínají převažovat midcentrické segmenty návštěvníků, kteří jsou institucionalizovaní.

Mění se charakter destinace. Díky masovému růstu návštěvnosti dochází k diverzifikaci nabídky a zvýšeným nárokům na poskytované služby a vybavení (Pásková, 2014). To, jak uvádí, vede k postupné ztrátě kontroly místních obyvatel nad rozvojem, zatímco vnější subjekty, zejména zahraniční investoři, se zapojují do investic, což vyvolává nevoli a odpor ze strany místní komunity.

Celkově tedy fáze rozvoje přináší růst cestovního ruchu, ale také přináší nežádoucí dopady na destinaci. Pro udržitelný cestovní ruch je zásadní účinné plánování a začlenění destinačního managementu s cílem minimalizovat negativní vlivy na prostředí a místní obyvatelstvo.

#### **4.2.1.4. Fáze konsolidace**

Podle Páskové (2014) je fáze konsolidace charakterizována zpomalením tempa růstu návštěvníků, což má za následek snížení dostupné nabídky denní spotřeby a postupný útlum

atraktivitu destinace. V období konsolidace začíná destinace zaznamenávat pokles návštěvnosti a turistických aktivit, přestože tyto aktivity v celkovém měřítku stále rostou. Klíčovým faktorem v této fázi je skutečnost, že rozvoj cestovního ruchu a všech souvisejících aspektů překročil hranice, které destinace může ekologicky, sociálně a ekonomicky unést. Toto přečerpání má za důsledek celkové zhoršení cestovního ruchu a zpomalení růstu tohoto odvětví (Weaver a Lawton, 2002). Důležité jsou podle Páskové (2004) turistické atraktivity, které mají vliv na zaměstnanost a příjem místních obyvatel. Konsolidace také přináší narůstající infrastrukturu cestovního ruchu a převládání turisticky zaměřených podniků (Pásková, 2014). S nárůstem počtu návštěvníků se začíná měnit postoj místních obyvatel, kteří často projevují nespokojenost s masivním nárůstem turismu, objevují se postupně problémy s autenticitou území z pohledu poptávky, což snižuje ziskovost destinace a odrazuje investory (Nejdl, 2011).

#### 4.2.1.5. Fáze stagnace

Podle Páskové (2014) hraje fáze stagnace význačnou úlohu v budoucím směřování destinace v oblasti cestovního ruchu. Během této fáze dochází, jak uvádí Pásková (2014), ke snížení průměrných denních výdajů návštěvníka, a destinace dosahuje nasycení, což má negativní dopad na její reputaci. Obyvatelé angažovaní v odvětví cestovního ruchu zaznamenávají menší zisky, přičemž negativní dopady na životní prostředí v důsledku zvýšeného počtu návštěvníků rostou (Pásková, 2014). V této fázi je zásadní strategické obnovení postavení destinace na trhu, udržení podílu a prevence dalšího zhoršování, jak zdůrazňuje Nejdl (2011).

Přírodní atraktivity už nejsou hlavním lákadlem pro návštěvníky, místo toho jsou preferovány uměle vytvořené atrakce cestovního ruchu, popisuje Pásková (2014). Destinace si podle ní již nemůže zakládat na své autenticitě. S nárůstem umělých atrakcí, které nahrazují původní přírodní nebo kulturní atraktivity, roste negativní postoj místních obyvatel, kteří začínají projevovat pocity znechucení, a to nejen k turistům, ale i k cestovnímu ruchu obecně (Pásková 2014).

Ve své vybudované podobě je destinace prezentována jako zavedená značka a spoléhá na stálou klientelu, zejména z konferenční formy cestovního ruchu (Pásková, 2014). Dále



zdůrazňuje, že postupně ubývající klientela vede k nižší obsazenosti ubytovacích zařízení i během hlavní sezóny.

#### 4.2.1.6. Fáze poststagnace

Poslední fáze životního cyklu destinace může dle Páskové (2014) proběhnout těmito pěti způsoby:

- **Úpadek**

Tato fáze je často způsobena válečnými konflikty, epidemiemi nebo přírodními katastrofami. Destinace přestává konkurovat modernějším místům, a návštěvnost klesá na denní a víkendové výlety. Ekonomická situace a infrastruktura se zhoršují. Paradoxně se zvyšuje angažovanost místních obyvatel, kteří využívají zařízení původně určená pro turisty.

- **Pokles**

Varianta zahrnuje postupný útlum návštěvnosti, který je důsledkem překročení kapacity území pro cestovní ruch a nedostatečných investic do infrastruktury.

- **Stabilizace**

V této fázi se daří udržovat současnou úroveň návštěvnosti. Destinace reagovala na předchozí stagnaci a situaci se podařilo stabilizovat.

- **Adaptace**

Adaptace zahrnuje modifikace rozvoje cestovního ruchu a přizpůsobení kapacity území. Udržuje se ochrana zdrojů cestovního ruchu, což umožňuje mírný růst návštěvnosti.

- **Omlazení**

Posledním možným způsobem vývoje destinace je omlazení, které vyžaduje zásadní změny a zásahy do klíčových atraktivit. Je nezbytné změnit image destinace a přilákat nové návštěvníky.

Existuje několik názorů na to, jak bude destinace pokračovat, a to závisí na schopnostech destinačního managementu a charakteru destinace (Pásková, 2014). Koncept životního cyklu destinace se podle ní považuje za použitelný v podmínkách volného trhu, ale vnější vlivy a strategické zásahy managementu mohou ovlivnit jeho průběh.

Následující tabulka č.3 shrnuje kvalitativní proměnné životního cyklu destinace (dále také ŽCD).

**Tabulka 3 Shrnutí ŽCD; Zdroj: Vlastní zpracování dle Páskové (2014)**

<b>Fáze ŽCD</b>	<b>Objevení</b>	<b>Vtažení</b>	<b>Rozvoj</b>	<b>Konsolidace</b>	<b>Stagnace</b>
<b>Návštěvnost</b>	nepravidelná	Sezónnost	V hl. sezónně převyšují místní obyvatelé, jako návštěvníci	Počet návštěvníků roste	Počet návštěvníků je na vrcholu, průměrná délka pobytu se zkracuje
<b>Návštěvnícký typ (Plog 1973)</b>	alocentrik	Alocentrik	midcentrik	psychocentrik	psychocentrik
<b>Návštěvnícký typ (Cohen 1972)</b>	driver	Driver	objevovatel	Individuální masový návštěvník	Organizovaný masový návštěvník
<b>Iritační index (Doxey 1975)</b>	euforie	Apatie	znehucení	znehucení	antagonismus
<b>Iritační index (Ape, Crompton 1998)</b>	Nadšené přijetí	Nadšené přijetí/tolerance	Tolerování návštěvníků v destinaci	Přizpůsobení se místních obyvatel návštěvníkům	Nesnášenlivost

#### 4.2.2. Únosná kapacita území

Únosnou kapacitou území, tedy nejvyšší možnou míru zatížení, která nezpůsobuje nevratné poškození přírodního a socio-kulturního prostředí, definuje Pásková (2014). Ukazatele kvantity, kvality a citlivosti zdrojů, jak přírodních, tak těch vytvořených lidmi, jsou klíčové pro určení této kapacity (Zelenka, 2012).

V rámci únosné kapacity jsou Páskovou (2014) popisovány dva hlavní druhy – ekonomicky únosná kapacita a socio-kulturně únosná kapacita.

##### 4.2.2.1 Ekonomicky únosná kapacita

Nepřekročení ekonomicky únosné kapacity destinace spočívá v neustálé snaze o nalézání rovnováhy mezi ekonomickými přínosy cestovního ruchu a ekonomickými dopady na životní prostředí (Pásková, 2014). Důležité je podle ní udržovat stabilní ekonomickou situaci destinace, aby se snížila její zranitelnost, kterou je například riziko nadměrné závislosti na konkrétních zdrojích. V případě Teplických skal jsou tímto důležitým zdrojem příjmů návštěvníci z Polska.

#### 4.2.2.2. Socio-kulturně únosná kapacita

Koncept socio-kulturně udržitelné kapacity zahrnuje vyvážený poměr mezi počtem návštěvníků místa a udržením kvality života místních lidí (Pásková, 2014). Tento koncept se podle ní zaměřuje na maximální počet návštěvníků, který nepřinese negativní dopady na každodenní život místní komunity.

Důležité je také uvědomit si, že v průběhu životního cyklu destinace může být únosná kapacita v některých fázích překročena (Pásková, 2014). Dodává, že tento fakt je klíčovým aspektem analýzy životního cyklu destinace.

#### 4.2.3. Management návštěvníků v chráněných územích

Podle turistického slovníku od Zelenky a Páskové (2012) zahrnuje management návštěvníků využití různých technik a nástrojů jak ze strany soukromých, tak veřejných subjektů v rámci odvětví cestovního ruchu (Zelenka a Kacetl, 2013). Tyto techniky jsou především využívány organizacemi správy destinací a v chráněných oblastech pak jejich správními týmy.

Cíle managementu návštěvníků mají své kořeny v obecném konceptu udržitelného rozvoje (Zelenka a Kacetl, 2013). Tento koncept se podle nich točí kolem hledání, definování, dosažení a kultivace dynamické rovnováhy mezi environmentálními, ekonomickými, socio-kulturními a regionálními prvky společenského a přírodního stavu a pokroku (Zelenka, 2007; Nováček, 2010). V kontextu řízení přístupu návštěvníků k cílům je tento proces možno popsat jako snahu o rovnováhu mezi přínosy odvozenými z přijetí návštěvníka a nepříznivými dopady, které má na návštěvníky, místní obyvatele, podnikatele v oblasti cestovního ruchu a další zainteresované strany (Zelenka a Kacetl, 2013). V souvislosti se zásadními faktory týkajícími se přístupu návštěvníků by měl přístup k řízení návštěvníků souznít s principy teorie sociální výměny (například Pásková, 2008; Weaver a Lawton, 2013), která se zaměřuje na zachování a zdokonalení zážitků a hodnot návštěvníků získaných během jejich pobytu na daném místě. Tento přístup by měl rovněž přinést výhody místním obyvatelům, podnikatelům v cestovním ruchu a jiným zúčastněným stranám (Zelenka a Kacetl, 2013).

Zároveň je zásadní dosáhnout rovnováhy mezi nepříznivými environmentálními a socio-kulturními dopady na místní komunitu a přírodní prostředí a ekonomickými zisky, s následným opětovným investováním těchto zisků k omezení těchto nepříznivých dopadů

(Zelenka a Kacetl, 2013). Dodávají, že nedílnou součástí správy návštěvníků je také kontrola přijetí na přeplněných místech, a naopak podpora přijetí mimo hlavní sezónu k omezení účinků sezónnosti, stejně jako propagace přijetí na méně známých místech k redistribuci návštěvního provozu a zvýšení geograficky vyváženého rozložení ekonomických výhod, kdy jádrem tohoto procesu je hledání rovnováhy mezi stupněm a metodologiemi regulace a na druhé straně podpora aktivit návštěvníků a rozsah jejich svobodné volby aktivit na daném místě.

Existují aspekty, které se podle Zelenky a Páskové (2012) a Zelenky, Těšitele, Páskové a Kušové (2013) řadí mezi klíčové metody managementu návštěvníků (Zelenka a Kacetl, 2013). Podle Zelenky a Kacetla (2013) některými z nich jsou:

- řízení přístupu a proudu návštěvníků v destinaci (Beunen, Regnerus & Jaarsma, 2008),
- optimalizace tras pro návštěvníky – vhodné trasy v terénu, označení a údržba turistických stezek a cest, tvorba naučných, vzdělávacích a zážitkových tras,
- vhodné umístění a kvalita infrastruktury – naučné tabule, centra pro návštěvníky a turistická informační centra,
- vhodné metody zpřístupnění oblasti, zahrnující vhodné umístění únikových cest (Beunen, Regnerus & Jaarsma, 2008), parkoviště a související infrastruktury včetně návštěvnických center,
- cenová politika – například stanovení různých cen v různých obdobích k omezení sezónních výkyvů, vyšší ceny na nejfrekventovanějších místech za účelem rozložení návštěvníků,
- důsledná pozornost k únosné kapacitě území,
- další nástroje: jasná a srozumitelná komunikace s návštěvníky, omezení jejich počtu s nutností rezervace, zavedení pravidel chování pro návštěvníky a subjekty působící v cestovním ruchu, vzdělávací programy a semináře.

## 5. Praktická část

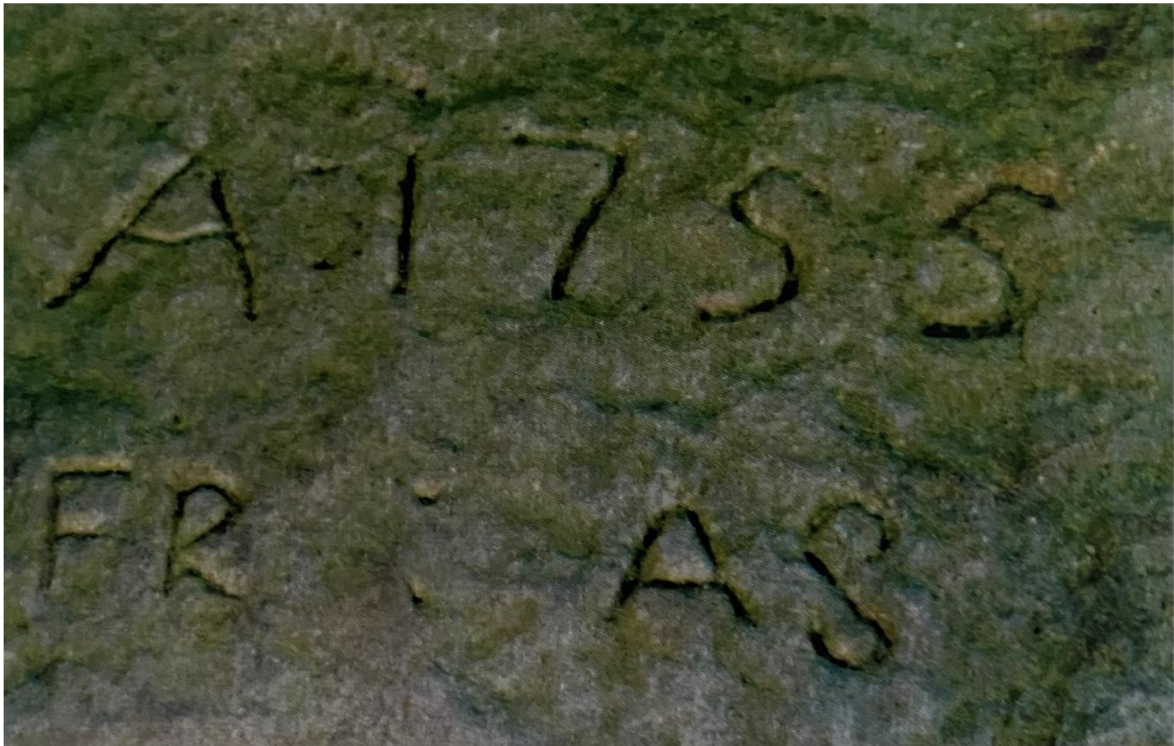
### 5.1. Charakteristika a historie turistické oblasti Teplické skály

#### 5.1.1. Teplické skály do 20. století

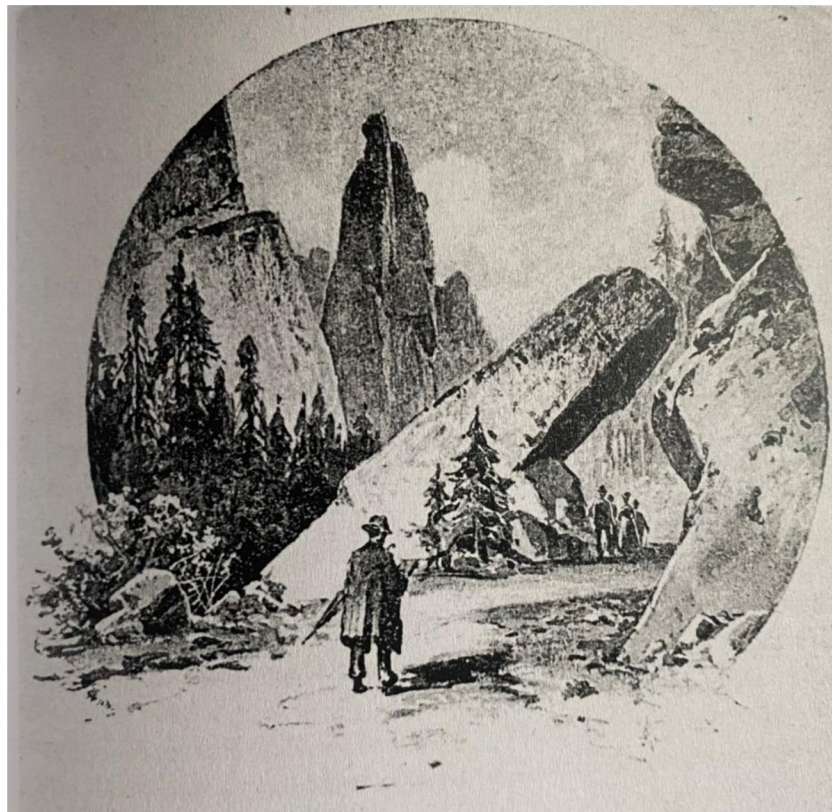
Historie Teplických skal je úzce spjata s historií skal adršpašských. Tam si v roce 1640 ve skalnaté krajině poblíž dnešního Kamence dal vystavět obydlí křížovník z Nisy Jakub František Fribelig, farář z nedalekého Stárkova (Hnyk, 2019). V tomto obydlí podle něj našel bezpečí ve válečných dobách, byl-li kraj v ohrožení.

Na počátku 18. století v roce 1704, Adršpašské skály navštívila skupina turistů a do skalní stěny, která se nachází nedaleko Malého vodopádu vyryli latinský nápis s letopočtem (Hnyk, 2019). Tento letopočet se uvádí jako první návštěva turistů Adršpašských skal. Hnyk (2019) popisuje, že nápis s letopočtem byl po mnoho dalších let prezentován průvodci jako nejstarší vyrytý letopočet v Adršpašských skalách.

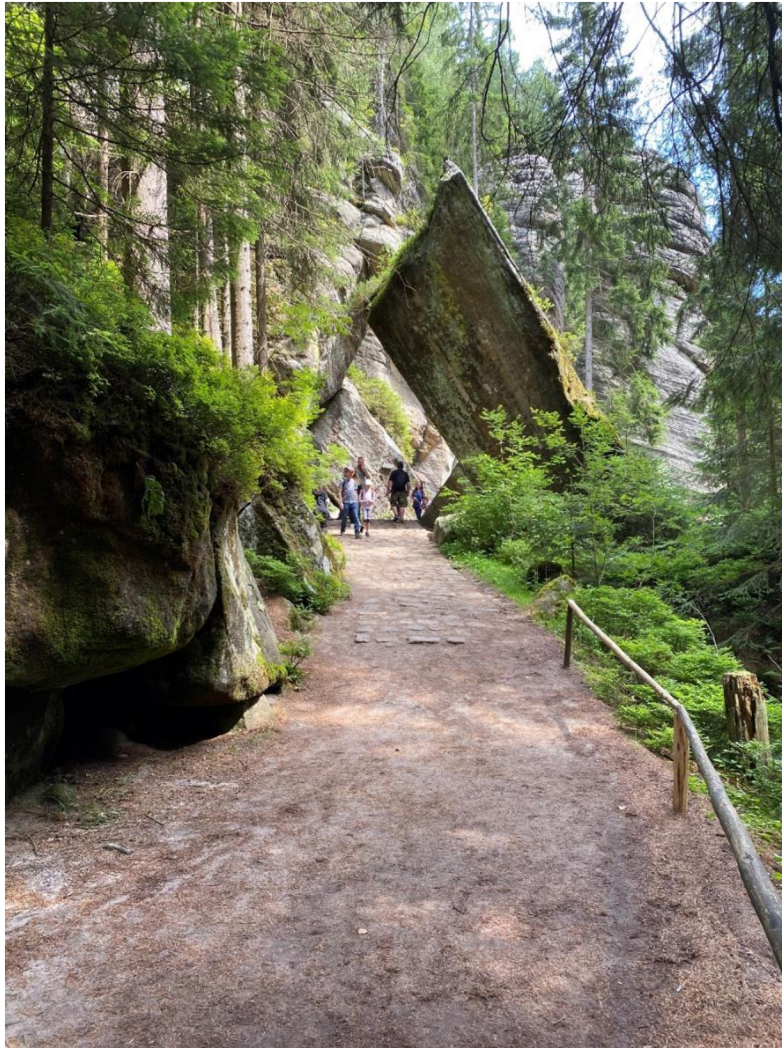
Rytina byla v 18. století nalezena ještě jedna, a to na Skalní bráně v Teplických skalách a jednalo se o letopočet (Hnyk, 2019). Tehdy tudy podle něj vedla stezka dnešním předměstím k Řeznické sekyře. Letopočet byl vyryt v roce 1755 a v tu stejnou dobu byly Teplické skály zpřístupněny pouze ke zmíněné Řeznické sekyře (Hnyk, 2019). Odtud vedla pěšina k Záboří, a tak tomu dle Hnyka (2019) bylo až do roku 1824.



**Obrázek 2 Rytina na Skalní bráně z roku 1755; Zdroj: Hnyk (2019)**



**Obrázek 3 Skalní brána v Teplických skalách na ilustraci malíře Karla Liebschera; Zdroj: Hnyk (2019)**



**Obrázek 4 Skalní brána v Teplických skalách v roce 2023; Foto: Mach, 2023**

V roce 1824 podle Hnyka (2019) Teplické skály zpustošil rozsáhlý požár, při kterém vyhořela velká část vegetace ve skalách a tím se odkrylo Teplické skalní město. Údaje o době trvání požáru se liší. Nejpravděpodobnější dobu trvání požáru uvádí Ruth (1948). Požár podle něj trval téměř 14 dní, hasilo ho několik tisíc lidí a definitivně skončil až průtrží mračen.

V roce 1844 dolnoteplické panství společně s Teplickými skalami koupil hrabě Friedrich von Merskirch a ve stejném roce zprostředkoval práce na zpřístupnění Staré partie (Hnyk, 2019). Pracovalo se v úseku od Řeznické sekery po Martinské stěny.



**Obrázek 5** Vstupní část Teplických skal na ocelorytině z poloviny 19. století; Zdroj: Hnyk (2019)

Pojmenování skal není podle Hnyka (2019) výmyslem majitele, ale celou řadu skalních útvarů dle něj ve stejném roce pojmenoval dr. Schmidt ze Svídnice. Také uvádí, že další útvary ve stejném období pojmenoval místní rodák a student filozofie Wáclaw Lukas.

Dva roky po odkoupení Teplických skal Friedrichem von Merskirch byla otevřena část prohlídkové cesty v Teplických skalách od Řeznické sekyry po Skalní chrám (Hnyk, 2019). Tato část byla podle něj později pojmenována Stará partie.

O několik let později, v roce 1864, začaly další práce na Nové partii v Teplických skalách. Hnyk (2019) popisuje, že úkolem bylo uměle rozšířit skalní průchod za Ledním medvědem. Samotné práce však byly zkomplikovány, a to vinou pruské armády, která na území dorazila v roce 1866 (Hnyk, 2019). Nová partie byla podle něj otevřena až v roce 1868 a ve stejném roce byl také objeven Amfiteátr (Skalní divadlo).

#### 5.1.2. Teplické skály v průběhu první poloviny 20. století

V roce 1918 poté, co se vrátili vojáci z bojišť první světové války, byly v Teplických skalách podniknuty další horolezecké výstupy (Hnyk, 2019). Jedním z důvodů podle něj byla služba



některých z nich ve specializovaných horských jednotkách, kde prodělali lyžařský a horolezecký výcvik.

Oblast stále nebyla vyhlášena přírodní rezervací. Hnyk (2019) uvádí, že vyhlášení proběhlo až v roce 1925, kdy přírodní rezervace zahrnula oblast Teplických skal, Adršpašských skal a skalní oblast Bischofstein.

Velký rozvoj v turismu byl důsledkem zavedení autobusové linky Trutnov – Broumov 30. dubna 1932 a později, když v roce 1933 byly Teplické skály prohlášeny za přísně chráněnou krajinnou oblast (Hnyk, 2019). Jak dále uvádí, ve stejném roce byly nainstalovány kovové žebříky na skalní věž skalního hradu Střmen a od té doby je vyhlídka zpřístupněna širšímu okruhu turistů.



**Obrázek 6** Reprodukce hlavní části bývalého hradu Střmen; Zdroj: Hnyk (2019)

Po propuknutí 2. světové války a po odtržení pohraničí od Československa 28. října 1938 byli podle Hnyka (2019) ihned ze služby ve skalách propuštěni zaměstnanci české národnosti. Dále uvádí, že v roce 1941 byly zřízeny pracovní tábory zajatých vojáků pro práci ve skalách.

Krátce po osvobození Rusy, byla v Adršpašské pískovně zřízena věznice, kde byli umístěni, vyslýcháni a souzeni občané německé národnosti (Hnyk, 2019). Někteří z nich byli odsouzeni za zločiny proti republice a ve skalách nebo v jejich okolí později zastřeleni (Hnyk, 2019).

Po skončení 2. světové války byly v roce 1946 podle Hnyka (2019) správa a provoz skal svěřeny Československým státním lesům. Ve stejný rok byly zdejší obci vydány letáčky na propagaci Teplických skal, které byly podávány cestujícím v zastavujících vlaků (Hnyk, 2019).

Obrázek č. 8 zobrazuje vstupenku do Teplických skal zakoupenou v hotelu Eisenhammer pro návštěvníky německé národnosti (Hnyk, 2019).



Obrázek 7 Vstupenka do Teplických skal z období před rokem 1938; Zdroj: Hnyk (2019)



**Obrázek 8** Vstupenka do Teplických skal po roce 1939 s cenou uvedenou v říšských markách; Zdroj: Hnyk (2019)

#### 5.1.3. Teplické skály v průběhu druhé poloviny 20. století

V roce 1954 správu skalních měst od Československých státních lesů převzal podnik Komunální služby v Teplicích nad Metují (Hnyk, 2019). V roce 1956 byly Teplicko – adršpašské skály a Lysý vrch zařazeny do kategorie přírodních rezervací a oblast Křížového vrchu vyhlášena jako samostatná státní přírodní rezervace, v roce 1959 proběhla státní nivelace všech tří skalních oblastí a přibližně o rok později nechal podnik postavit nové pokladny ke vstupům do obou skalních měst (Hnyk, 2019).

V roce 1982, jak píše Hnyk (2019), byl v Teplicích nad Metují zahájen první ročník Festivalu horolezeckých filmů (dnes Mezinárodní horolezecký filmový festival), který do skalních měst každoročně láká nové turisty.

V důsledku vyhlášení CHKO Broumovsko 1. května 1991 byly podle Hnyka (2019) o několik let později upraveny turistické cesty a v roce 1999 otevřena naučná stezka, která je v Teplických skalách dodnes. Jak dále uvádí, veškeré informace jsou popsány na 15 cedulích a panelech. Vybudování stezky bylo koncem průvodcovských služeb na teplickém okruhu.

#### 5.1.4. Teplické skály v 21. století

Po přelomu tisíciletí se vedení Teplických skal zaměřilo na dostupnost a infrastrukturu.

Jak píše Hnyk (2019), v roce 2001 byla dokončeno parkoviště pro autobusy u vstupu do Skal a také byla postavena nová lávka pro pěší z parkoviště ke vstupu. V roce 2003 byla dále rekonstruována cesta z Vlčí rokle k Sedmi schodům.

V Teplických skalách (Chrámových stěnách) pravidelně hnízdí sokol stěhovavý. Od roku 2006 se tak v době jeho hnízdění část okruhu veřejnosti uzavírá (Hnyk, 2019).

Hnyk (2019) uvádí, že v roce 2012 byla v Teplických skalách, avšak v omezeném rozsahu, zpět zavedena průvodcovská činnost.

#### 5.1.5. Teplické skály v současnosti

Dnes jsou Teplické skály hojně navštěvovaným místem. Jak uvádí Radoňová (2023), v roce 2023 byl zaveden nový systém online vstupenek. Tento krok turistům zajistí mnohem rychlejší odbavení prostřednictvím QR kódu. Vzhledem k tomu, že oproti adršpašskému skalnímu okruhu není nutnost zarezervovat si vstup s časovým předstihem, návštěvníci upřednostní vstup na straně Teplic nad Metují.

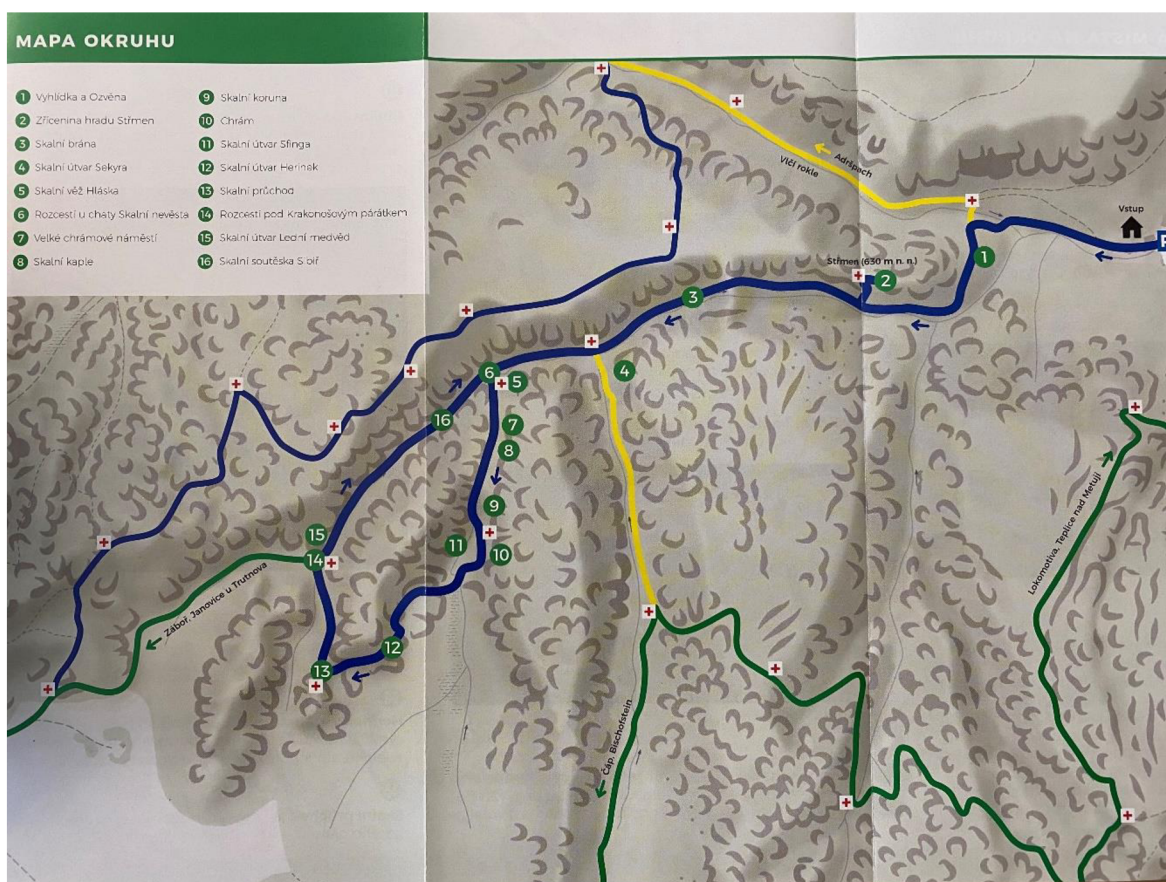
Podle starosty Bitnara (2023) je dalším krokem zřízení veřejně dostupného internetu na parkovišti a blízkém okruhu vstupu, aby si turisté mohli online vstupenky koupit přímo na místě a mohli tak předejít čekání v často velmi dlouhé frontě u pokladny, kterou lze vidět na obrázku č. 10.



**Obrázek 9 Čekací fronta ke vstupu do Teplických skal; Foto: Mach, 2023**

### 5.1.6. Teplický skalní okruh

Turistický okruh skalním labyrintem je 6 km dlouhý a je doplněn 15 tabulemi naučné stezky. Jak zmiňuje starosta města Teplice nad Metují Josef Bitnar v řízeném rozhovoru, Teplické skály působí divočeji než skalní okruh města Adršpach a o zachování tohoto charakteru město nadále usiluje. Divokost Teplického skalního okruhu je fotograficky zachycena například na obrázcích č. 17 a č. 18. Způsob, kterým se Teplické skalní město rozvíjí starosta v rozhovoru popisuje také. Příkladem rozvoje a vylepšování okruhu je například rekonstrukce chaty Skalní nevěsta, která je v nové podobě zobrazena na obrázku č. 16.



Obrázek 10 Mapa Teplického skalního okruhu s legendou; Zdroj: Bitnar, Mach, Radoňová (2021)

Na obrázku č. 11 je zvýrazněno 16 bodů, které představují správou Skalního okruhu vybrané zajímavosti okruhu.

- **Bod 1 – Vyhlídka Ozvěna**

Ozvěna je dřevěný přístřešek, ze kterého se podle Bitnara a kol. (2021) kdysi střílelo z hmoždíře proto, aby se znásobil zážitek z ozvěny. Jak dále uvádí, původně bylo z tohoto místa vidět na Sřtřenské Podhradí a Lysý vrch. Dnes je výhled trochu jiný a vyhlídkové místo bylo zrekonstruováno na přístřešek s odpočívadlem.



**Obrázek 11 Vyhlídka Ozvěna; Foto: Mach, 2023**



**Obrázek 12 Vyhlídka Ozvěna na konci 19. století; Zdroj: Hnyk (2019)**

- **Bod 2 – Střmen**

Střmen býval středověkým strážním hradem, který později obývali loupežní rytíři (Bitnar a kol., 2021). Dnes je na samotném vrcholu vyhlídka, ke které vede strmá cesta po schodech, viz obrázek č. 14.



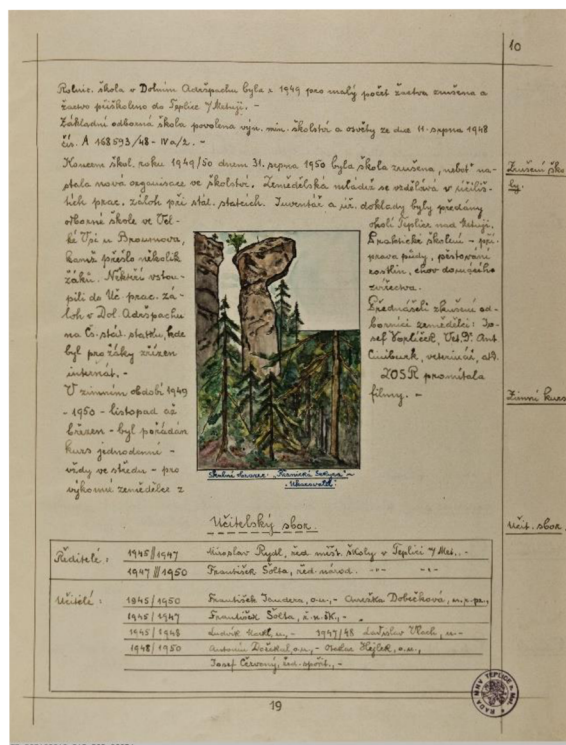
**Obrázek 13 Střmen; Foto: Mach, 2022**

- **Bod 3 – Skalní brána**

Bitnar a kol. (2021) připomínají, že skalní brány jsou ve většině skalních měst, ale každá z nich je jiná. Ta teplická je podle nich významná pamětní deskou připomínající návštěvu německého básníka Johanna Wolfganga von Goethe 30. srpna 1790.

- **Bod 4 – Sekyra**

Sekyra je skalní útvar, který se nachází na rozcestí u Skalní nevěsty (Bitnar a kol., 2021).



Obrázek 14 Sken Kroniky Teplic nad Metují s malbou Sekyry; Zdroj: Růth (1954)

- Bod 5 – Skalní věž Hláska

Skalní věž Hláska je jednou z nejvyhledávanějších věží v Teplických skalách, a to především horolezci, pro které je velkou výzvou vzhledem k široké spáře, která protíná údolní stěnu (Bitnar a kol., 2021).

- Bod 6 – Skalní nevěsta

Na místě u chaty Skalní nevěsta se nachází rozcestí a také konec Sibiře (Bitnar a kol., 2021). V roce 2023 podle nich došlo k její rekonstrukci.





**Obrázek 15 Skalní nevěsta; Foto: Radoňová, 2022**

- Bod 7 – Velké chrámové náměstí

Velké chrámové náměstí je místem, které je po celý rok téměř nedotčené slunečními paprsky. Vede tudy úzká stezka mezi velmi vysokými stěnami (Bitnar a kol., 2021).



**Obrázek 16 Velké chrámové náměstí; Foto: Mach, 2023**

- Bod 8 – Skalní kaple

Zde se nachází skalami vytvořená kaple, ke které se dostanete úzkým skalním průchodem (Bitnar a kol., 2021).

- **Bod 9 – Skalní koruna**

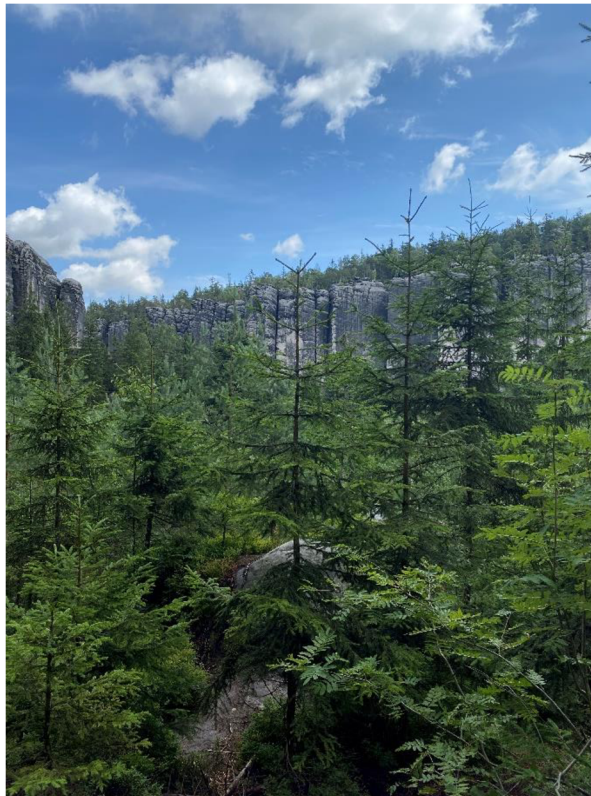
Skalní útvar je podle Bitnara a kol. (2021) dominantním symbolem Teplických skal. Tak jako skalní věž Hláska, i Skalní koruna je podle nich vyhledávána horolezci a poprvé byla zdolána v roce 1927.

- **Bod 10 – Chrám**

Chrám (dóm) je podle Bitnara a kol. (2021) prostor uvnitř skal, který svou členitostí a půdorysem připomíná koncepci katedrály. Dále zmiňují, že v 19. století bývala prohlídka skalního chrámu doprovázena hudební produkcí.

- **Bod 11 – Sfinga**

Sfinga se společně s prostranstvím mezi Chrámovými stěnami, jak uvádí Bitnar a kol. (2021), v 19. století nazývala Krakonošova zahrádka, která je zobrazena na obrázku č. 18.



**Obrázek 17 Krakonošova zahrádka; Foto: Mach, 2023**

- **Bod 12 – Herinek**

Herinek je malá skála stojící u cesty z Chrámových stěn (Bitnar a kol., 2021). Podle nich je zajímavostí, že skála sice byla zdolána horolezci, ale autor prvovýstupu dodnes není znám.

- **Bod 13 – Skalní průchod**

Průchod je nejvýše položeným místem Skalního okruhu (Bitnar a kol., 2021).

- **Bod 14 – Rozcestí pod Krakonošovým párátkem**

Na rozcestí začíná turistická trasa značená zeleně (na obrázku č. 19 vlevo). Tato trasa vede podle Bitnara a kol. (2021) až do Janovic, ale je možné napojit se o něco dále opět na modrou turistickou trasu, po které se návštěvníci vrací do Vlčí rokle.



**Obrázek 18 Rozcestí pod Krakonošovým párátkem; Foto: Mach, 2023**

V roce 2023 se na tomto místě ulomil obrovský kus skály (viz obrázek č. 20). Nedošlo ke zranění návštěvníků.



**Obrázek 19 Odlomený kus skály na rozcestí pod Krakonošovým párátkem; Foto: Mach, 2023**

- **Bod 15 – Lední medvěd**

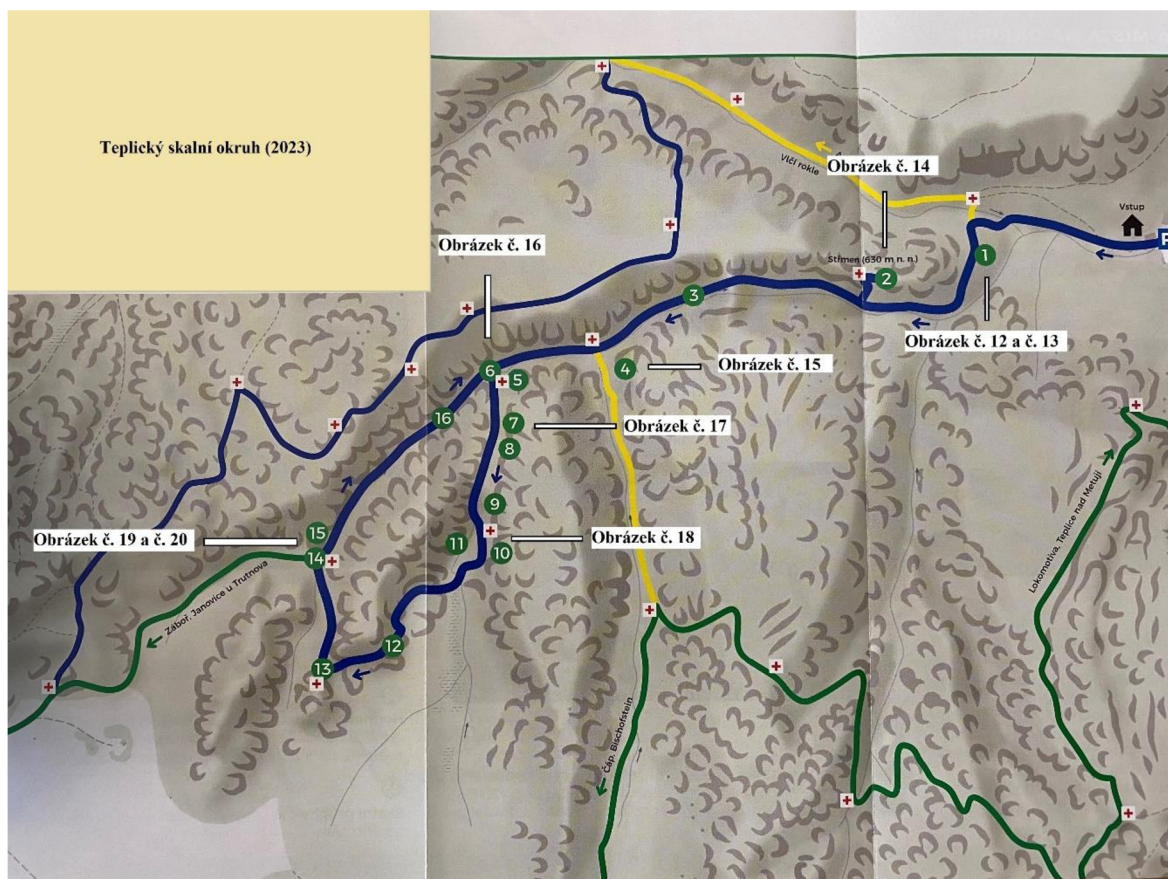
Skála příliš nepřipomíná medvěda ledního. Spousta turistů podle Bitnara a kol. (2021) ve tvarech skály vidí zvířata jiná. Věž podle nich byla poprvé zdolána v roce 1927 saskými horolezci.

- **Bod 16 – Sibiř**

Sibiř, jak napovídá název místa, je významná svým ledovým klimatem, které je zde po většinu roku (Bitnar a kol., 2021). Podle nich byla cesta kdysi přístupná pouze k Chrámovým stěnám a tam Skalní okruh končil. Dále uvádí, že v soutěžkách Sibiře musely být provedeny úpravy průchodů, aby se Sibiří dalo projít a dnes Skalní okruh končí právě tam.

#### **5.1.2.7. Vyznačení míst pořízení fotografií na plánu teplického skalního okruhu**

Na obrázku č. 21 jsou pro lepší orientaci znázorněna místa pořízení fotografií z předchozí kapitoly.



**Obrázek 20** Vyznačení místa pořízení fotografií a obrázků; Zdroj: Vlastní výzkum

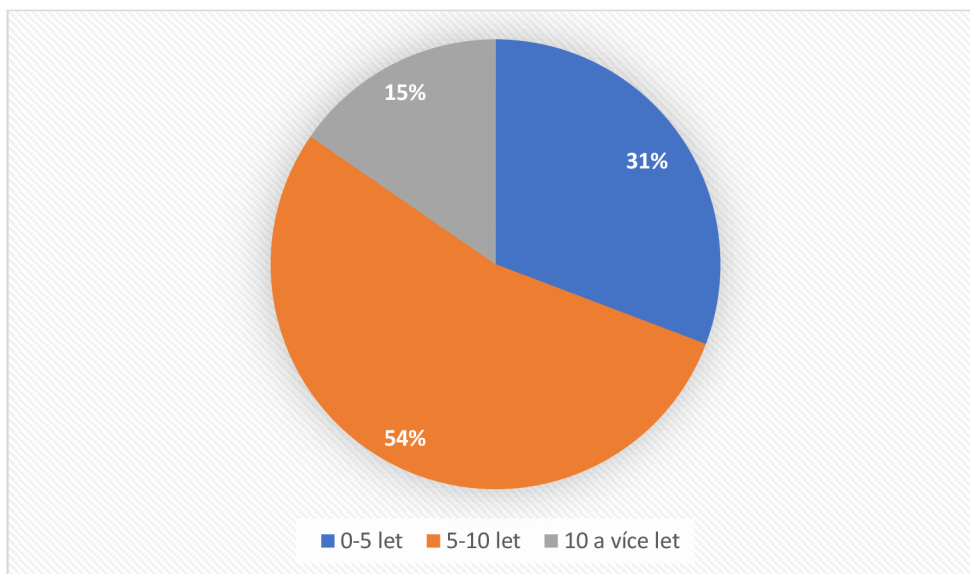
## 5.2. Dotazníkové šetření

V této části se analyzuje průzkum provedený pomocí dotazníků. Procedura realizace dotazníkového šetření je detailně popsána v metodické zpracování a následné výsledky jsou názorně prezentovány v grafické formě.

### 5.2.1. Dotazníkové šetření obyvatel Teplic nad Metují

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 65 respondentů, kteří jsou obyvateli města Teplice nad Metují.

Graf č. 1 znázorňuje, že většina respondentů žije v Teplicích nad Metují mezi 5–10 lety. Malá část z dotazovaných žije v obci déle než 10 let.



**Graf 1 Rozdělení respondentů podle délky trvalého pobytu ve městě Teplice nad Metují;  
Zdroj: Vlastní výzkum**

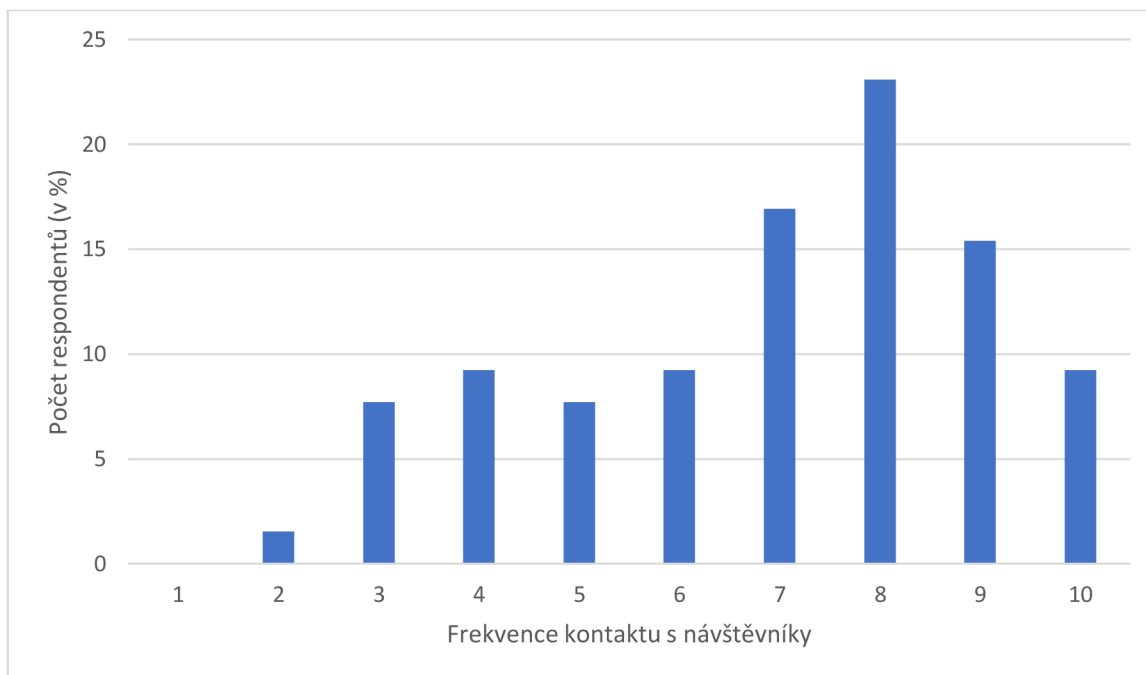
Z celkových 65 respondentů tvoří 74 % (48) žen a 26 % (17) mužů.

Dalším sledovaným faktorem bylo místo zaměstnanosti respondentů. 60 % (39) respondentů je zaměstnána v Teplicích nad Metují nebo v okolí Adršpašsko-teplických skal. Zbýlých 40 % (26) respondentů, je zaměstnaných jinde.

Následující otázka přibližuje, jak často přicházejí do kontaktu s turisty (v sezóně). Teplice nad Metují jsou v důsledku nedalekých Teplických skal turisty vytiženou oblastí.

Z grafu lze vyčíst, že s turisty většina obyvatel Teplic nad Metují přichází do kontaktu často. 6 respondentů odpovědělo, že s turisty přicházejí do kontaktu téměř každý den a žádný z respondentů neodpověděl, že do kontaktu s turisty vůbec nepřichází.

Tyto výsledky by mohly korelovat s nedostatečným místem na parkování u Teplických skal. Velká část lidí poté parkuje ve městě Teplice nad Metují. Ve městě není parkování zpoplatněné a samotný vstup do Skal není daleko. Tím pádem se město velmi rychle zaplní auty, tudíž i turisty. S tímto faktem souvisí otázka č. 12. Dalším faktorem vysoké návštěvnosti turistů samotného města Teplice nad Metují by také mohlo být to, že se TIC Teplice nad Metují nachází u náměstí Teplic nad Metují, a ne u vstupu do skal, tak jak tomu je v Adršpachu.



**Graf 2 Kontakt s návštěvníky; Zdroj: Vlastní výzkum**

Odpovědi na to, jestli si místní obyvatelé myslí, že návštěvníci, kteří zavítají do Skal a Teplic nad Metují, pozitivně ovlivňují místní ekonomiku a zaměstnanost, byly téměř jednoznačné. 93 % (61) respondentů se domnívá, že ano. Pouhých 6 % (4) respondentů tvrdí opak.

Následující otázka se zabývala dopadem návštěvníků na každodenní život respondentů. Otázka zjišťovala, jestli na něj mají návštěvníci nějaký zásadní vliv. Tato otázka koreluje s otázkou č. 3 (Jste zaměstnán/a v Teplicích nad Metují nebo okolí Adršpašsko-teplických skal?). Na každodenní život respondentů, kteří jsou zaměstnáni v Teplicích nad Metují nebo okolí, budou mít návštěvníci zásadní vliv. Vzhledem k velkému množství ubytovacích, stravovacích a zábavních zařízení, které jsou velkým zdrojem pracovních pozic pro místní obyvatele, je počet návštěvníků a návštěvníci samotní velmi důležitým aspektem.

Výsledky jsou podobné výsledkům otázky č. 3. 57 % (37) respondentů se domnívá, že na jejich každodenní život turisté mají zásadní vliv. Zbýlých 43 % (28) respondentů se domnívá, že ne.

Další otázka (č. 7) směřovala na názor respondentů v ohledu údržby a rozvoje turistických atrakcí a aktivit ve městě.

Velká část respondentů souhlasí s důležitostí údržby a rozvoje. Konkrétně se jedná o 88 % (57) respondentů. Zbytek se domnívá, že to důležité není.

Podstatou otázky č. 8 bylo zjistit, jestli návštěvníci přehlušují autentičnost města. 77 % (50) respondentů se domnívá, že tento problém nenastává. 23 % (15) respondentů si myslí, že návštěvníci autentickou atmosféru města přehlušují.

Návštěvníci v některých případech mohou být potenciálním zdrojem rušení klidu a soukromí místních obyvatel. Otázka č. 9 se zabírala právě tímto problémem. Výsledky jsou následující. 53 % (35) respondentů tento problém vylučuje. Dalších 47 % (30) respondentů návštěvníky za potenciální zdroj narušení soukromí a klidu považuje.

Tak jak mohou návštěvníci narušit klid, mohou také produkovat nepořádek. Otázka č. 10 měla zjistit, jestli se dotazovaní domnívají, že se turisté nechovají k místnímu prostředí ohleduplně. Výsledky jsou téměř jednoznačné. 92 % (60) respondentů, se domnívá, že se návštěvníci ohleduplně nechovají a nechávají za sebou nepořádek. Pouhých 8 % (5) respondentů tvrdí opak.

V důsledku neohleduplnosti a produkce nepořádku by bylo vhodné, aby návštěvníci přispívali na záchranu a údržbu místních památek a přírodních krás. Otázka č. 11 zjišťovala, jestli se místní obyvatelé domnívají, že by to tak mělo být. 88 % (57) respondentů souhlasí s vyšší účastí návštěvníků na údržbě a záchraně a zbylých 12 % (8) respondentů si myslí, že to není nutné.

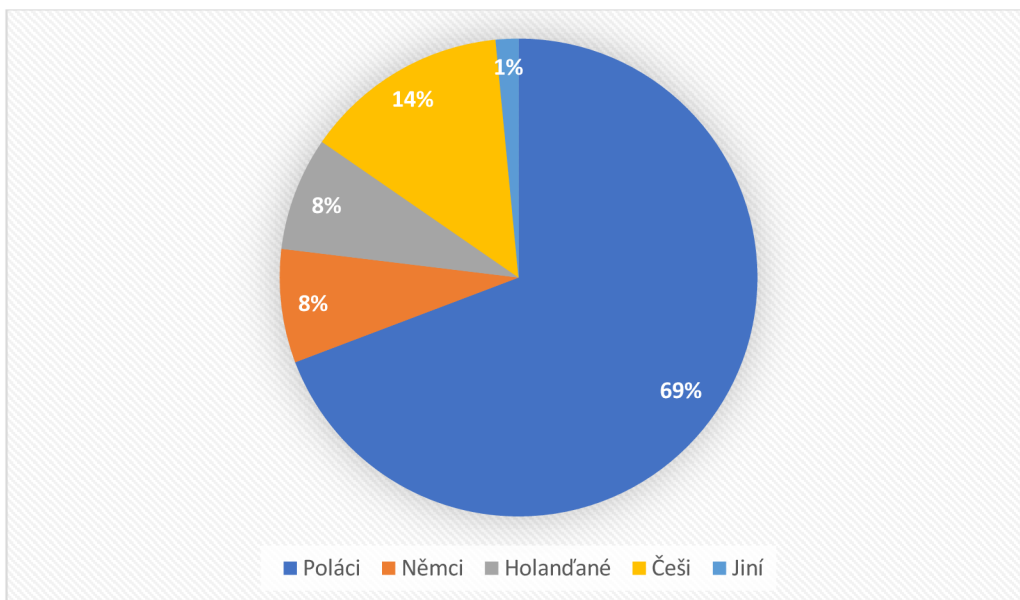
Otázka č. 12 je zaměřena na to, zda se místní obyvatelé domnívají, že by parkování ve městě Teplice nad Metují mělo být ve vybraných částech omezeno. Jak bylo zmíněno u výsledků otázky č. 4, spousta turistů kvůli nedostatečné parkovací kapacitě u vstupu do Teplických skal přejíždí do města, kde parkují bez jakýchkoliv poplatků a omezení. 91 % (59) respondentů se domnívá, že by parkování mělo být ve vybraných částech města omezeno. Zbylých 9 % (6) respondentů to popírá.

Cestovní ruch má jisté socio-kulturní dopady, tak jak je popsáno v kapitole 4.1.3.2. (Socio-kulturní dopady cestovního ruchu). Jedním z dopadů by mohl být vstup jiné kultury. Otázka č. 13 zjišťuje, jestli si místní obyvatelé myslí, že cestovní ruch přináší do města různorodost a otevřenost vůči jiným kulturám. 83 % (54) respondentů se domnívá, že tomu tak skutečně je. Zbylých 17 % (11) respondentů si myslí, že to není pravda.



Návštěvníci Teplických skal a Teplíc nad Metují pochází z mnoha zázemí a kultur. 14. otázkou se zjišťuje, s jakými národnostmi se místní obyvatelé nejčastěji setkávají.

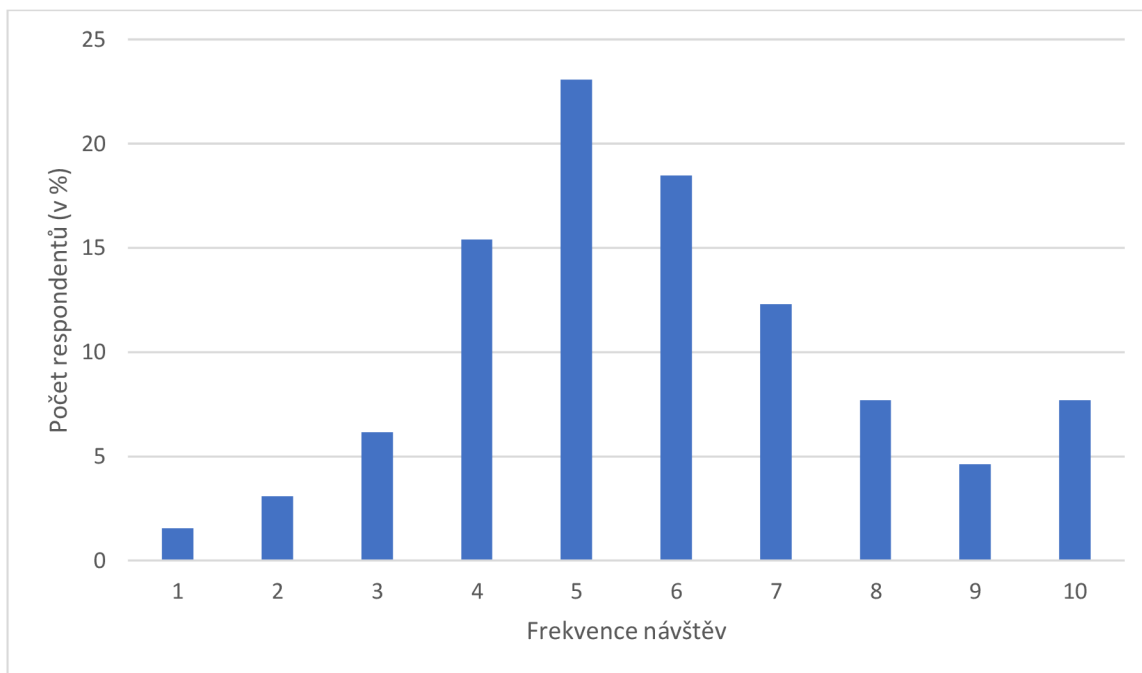
Jak ukazuje graf č. 3, většina respondentů (69 % (45)) se setkává hlavně s turisty z Polska.



**Graf 3 Národnostní složení návštěvníků podle místních obyvatel; Zdroj: Vlastní výzkum**

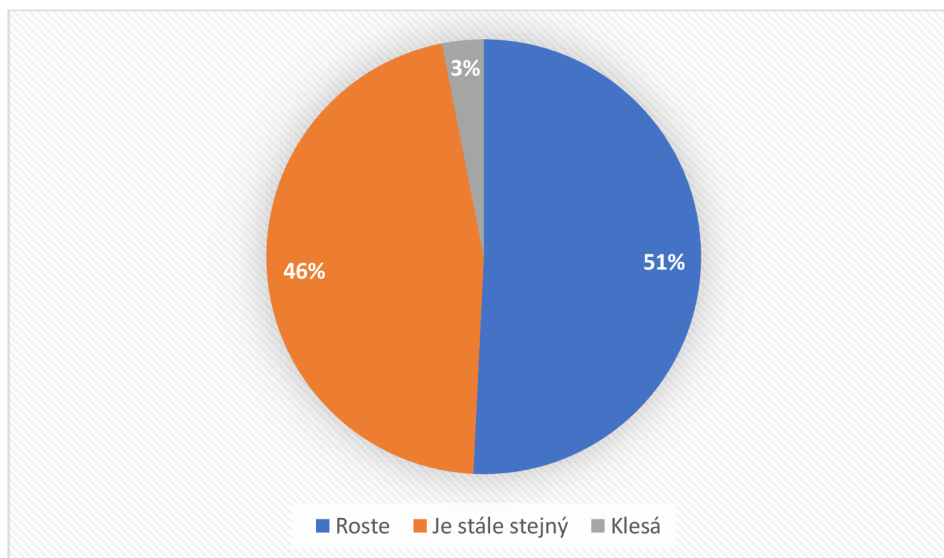
Teplice nad Metují každý rok pořádají Mezinárodní horolezecký filmový festival (MHFF). Ten láká další potenciální návštěvníky do Teplických skal. Otázka č. 15 zjišťuje, jestli se místní obyvatelé podílejí/podporují na vytváření buď nových turisticky zaměřených akcí, nebo jestli se podílejí na chodu stávajících akcí a festivalů. Pouhých 15 % (10) respondentů se na něčem takovém podílí. Zbýlých 85 % (55) dotazovaných se nijak neúčastní.

I samotní občané města Teplice nad Metují navštěvují Teplické skály, a právě tím se zabývala otázka č. 16. Následující graf č. 4 ukazuje, že více než 50 % respondentů (konkrétně 74 % (48)) ohodnotilo svou frekvenci návštěv 5 body a více. Průměrná hodnota je 5,8 bodů.



**Graf 4 Frekvence návštěv místních obyvatel Teplických skal; Zdroj: Vlastní výzkum**

V Teplických skalách se po období vážných opatření (zákaz vycházení) v rámci pandemie Covidu-19 cestovní ruch vzpamatoval. Otázka č. 17 je věnována názoru respondentů na to, jestli se domnívají, že cestovní ruch v Teplických skalách a Teplicích nad Metují roste, klesá, nebo jestli je stále stejný. Většina respondentů (dohromady 97 % (63)) se domnívá, viz graf č. 5, že cestovní ruch v oblasti Teplických skal roste nebo zůstává stejný. Pouze 2 respondenti si myslí, že je tomu naopak, že cestovní ruch v oblasti klesá.

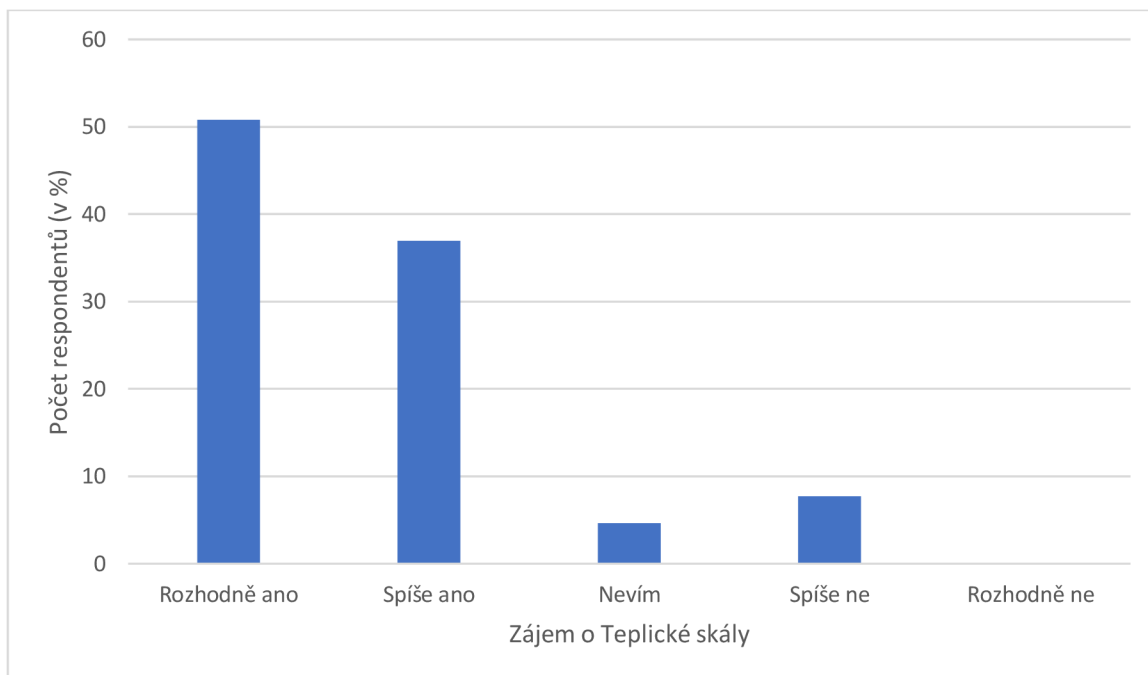


**Graf 5 Názor obyvatel na rozvoj CR v Teplických skalách a Teplicích nad Metují; Zdroj: Vlastní výzkum**

Tím, že je cestovní ruch v Teplických skalách a potažmo v Teplicích nad Metují konstantní až rostoucí proměnnou, otázka č. 18 nás informuje o tom, jestli se místní obyvatelé domnívají, že cestovní ruch za posledních 5-10 změnil autenticitu města Teplice nad Metují. Výsledky jsou následující. 62 % (40) respondentů se domnívá, že se autenticita změnila a zbytek, tedy 38 % (25) respondentů tvrdí opak.

Tím, že cestovní ruch je nezbytnou složkou města Teplice nad Metují, otázka č. 19 se zaměřuje na to, jestli si místní obyvatelé myslí, že je obec vhodná pro žití. Výsledky jsou jednoznačné. 98 % (64) dotazovaných město Teplice nad Metují považují za vhodné místo pro žití.

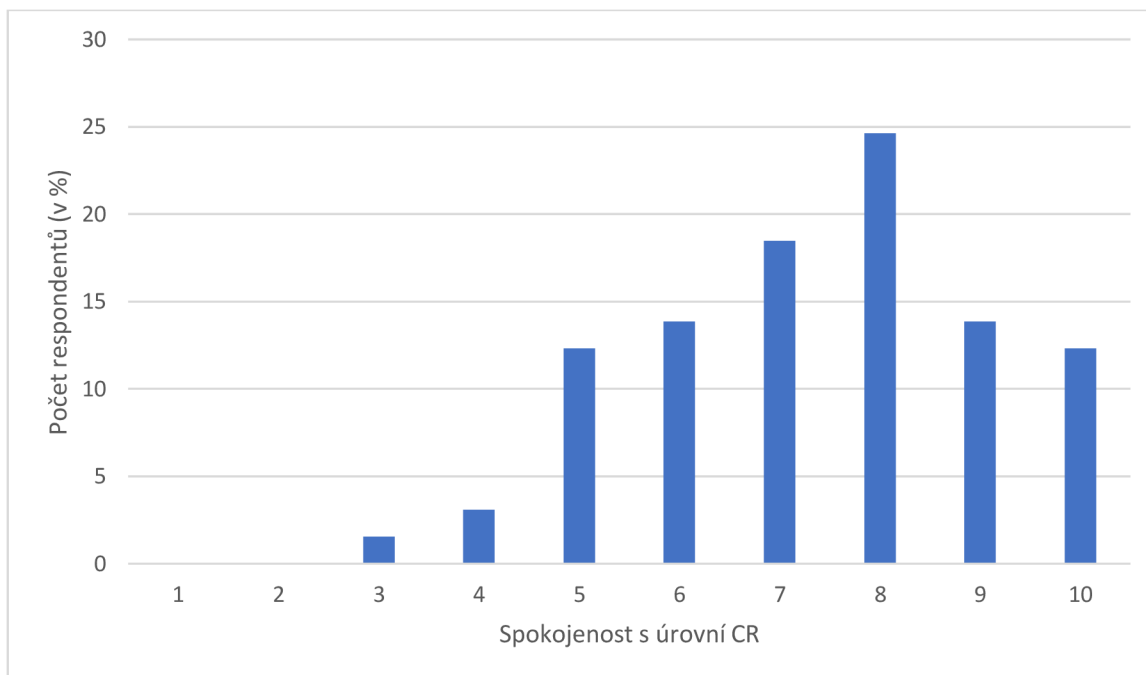
20. otázka se zaměřuje na to, jestli se místní obyvatelé zajímají o oblast Teplických skal. Výsledky jsou uvedeny v grafu č. 6. 51 % (33) respondentů se o Teplické skály rozhodně zajímá. Není jediný respondent, který by se o Teplické skály nezajímal vůbec.



**Graf 6 Zájem místních obyvatel o Teplické skály; Zdroj: Vlastní výzkum**

Domnívají se místní obyvatelé, že by mělo být věnováno více finančních prostředků na udržování a opravy turisticky atraktivních míst ve městě? Na to poukazují výsledky odpovědí u otázky č. 21. 62 % (40) respondentů se domnívá, že je to potřeba. Zbýlých 38 % (25) respondentů si myslí, že to není nutné.

Poslední otázka č. 22 dotazníkového šetření směřuje ke spokojenosti respondentů s cestovním ruchem v Teplicích nad Metují. Z grafu lze vyčíst několik údajů. Nejvíce lidí svoji spokojenost s úrovní cestovního ruchu v Teplicích nad Metují ohodnotilo 8 body. Průměrné bodování spokojenosti respondentů je 7,35.



**Graf 7 Spokojenost místních obyvatel s úrovní CR v Teplicích nad Metují; Zdroj: Vlastní výzkum**

### 5.3. Strukturované rozhovory

Následující kapitola se zabývá částí výzkumu, který byl proveden prostřednictvím řízených strukturovaných rozhovorů. Strukturované rozhovory byly vedeny se třemi zaměstnanci města Teplice nad Metují. S vedoucí kulturního informačního centra Beatou Radoňovou, starostou města Josefem Bitnarem a tajemnicí úřadu Mgr. Markétou Machovou.

Rozhovory se zabírali především chodem skalního okruhu a vlivem cestovního ruchu na oblast města Teplic nad Metují.

#### 5.3.1. Rozhovor s Beatou Radoňovou

Rozhovor se zaměstnankyní vedoucí turistického informačního centra (TIC) v Teplicích nad Metují poskytuje několik informací týkajících se turistického ruchu, provozu Skalního města a rozdílů mezi různými turistickými centry. Následující je shrnutí otázek a odpovědí:

**Délka působení v TIC:** Osoba působí jako vedoucí TIC Teplice nad Metují již 3 roky.

**Rozdíl mezi TIC v Teplicích nad Metují a Adršpachu:** Hlavním rozdílem je poloha. Adršpašské TIC je vedle vstupu do skal, zatímco Teplické informační centrum se nachází ve městě. Návštěvnost je výrazně odlišná. V Adršpachu je více zaměřené na turismus a

prodej vstupenek do skalního města. V Teplicích je centrum více využíváno obyvateli města a okolních obcí v rámci lokálních novin a služeb jakými jsou např. kopírování a veřejný internet.

**Spolupráce TIC s městem:** TIC úzce spolupracuje s vedením města a vše s ním konzultuje. Schvalování zajišťuje vedení města a zastupitelé.

**Vliv pandemie na Teplické skalní město:** Pandemie měla negativní vliv na návštěvnost, péči o Teplické skalní město a propagaci.

**Návštěvnost Teplického skalního města po pandemii:** Zdá se, že Teplické skalní město je častěji navštěvované, pravděpodobně díky rezervačnímu systému v Adršpachu.

**Růst návštěvnosti a potřeba úprav:** Návštěvnost stoupla, ale není třeba zvláštních úprav. Teplické skalní město není přeplněné, ačkoli cestovní ruch roste.

**Atrakce Skalního města oproti Adršpachu:** Menší návštěvnost, delší okruh a zřícenina hradu jsou hlavními atrakcemi oproti Adršpachu.

**Rezervační systém:** Rezervační systém v Adršpachu může ovlivňovat návštěvnost, ale hlavně pokladna je více zatížená kvůli turistům procházejících do Adršpachu.

**Propagace Teplických skal:** Propagace zahrnuje účast na veletrzích a komunikaci s médii, jako jsou rádia, noviny a regionální tiskoviny.

**Plány pro rok 2023:** Nové jsou online vstupenky pro rychlejší odbavení u pokladny. O plánech rozhoduje vedení města. O jiných plánech vedoucí TIC zatím neví.

Jednotlivé odpovědi poskytují pohled na rozdíly mezi Skalním městem v Teplicích nad Metují a Adršpachem, včetně jejich atraktivit, návštěvnosti a spolupráce s městem. Analýza naznačuje, že skalní město v Teplicích má své vlastní specifika a potřeby, které jsou v porovnání s Adršpachem odlišné.

### 5.3.2. Rozhovor s Josefem Bitnarem

Rozhovor s Josefem Bitnarem, starostou obce Teplice nad Metují, nabízí několik klíčových informací o turistickém ruchu, změnách v návštěvnosti a opatřeních v souvislosti se skalním městem. Následující shrnutí a analýza poskytuje přehled témat a postojů z rozhovoru:

**Délka působení jako starosta:** Josef Bitnar je starostou Teplice nad Metují již po dobu 2 volebních období.

**Změny v návštěvnosti kvůli pandemii:** Před pandemií bylo Teplické skalní město oblíbeným místem pro turisty, převážně z Polska. Návštěvnost skal zůstává vysoká, ale počet turistů směřujících do Adršpachu se zvýšil kvůli zavedení rezervačního systému tam.

**Vliv rezervačního systému na chování návštěvníků:** Majitelé ubytovacích zařízení si stěžují na nedostatečné naplnění kapacit, protože návštěvníci přijíždějí jen na krátkou návštěvu a rychle odjíždějí.

**Investice a projekty:** Město investuje do Skalního okruhu, rekonstruovalo chatu U Nevěsty a plánuje stavbu nového informačního centra poblíž vstupu do skal. Cílem je lákat návštěvníky nejen na Skalní město, ale také další atrakce v Teplicích nad Metují.

**Stav samotného okruhu a péče o něj:** Skály jsou zachovány v "divoké" formě, s opravami chodníků a zábradlí, ale s důrazem na zachování přírodního charakteru. Byly zavedeny odpadkové koše poté, co se pokus o systém "co si přineseš, to si odneseš" neosvědčil.

**Sezónní návštěvnost:** Teplické skalní město je navštěvováno sezónně, nejvíce během letních prázdnin. Nicméně skály jsou otevřené pro návštěvníky po celý rok, i když mimo sezónu je zájem nižší.

Tento rozhovor nabízí pohled na dynamiku turistického ruchu ve skalním městě, včetně změn v návštěvnosti kvůli pandemii, úprav infrastruktury a péči o přírodní prostředí. Starosta zmiňuje konkrétní investice a plány, které mají zlepšit celkovou zkušenost návštěvníků a podpořit cestovní ruch v této oblasti.

### 5.3.3. Rozhovor s Mgr. Markétou Machovou

Rozhovor s Mgr. Markétou Machovou poskytuje ucelený pohled na organizaci a provoz Teplického skalního města. Zde je shrnutí a analýza jednotlivých otázek a odpovědí:

**Role v chodu skalního města:** Markéta Machová působí jako tajemnice úřadu a plní úkoly statutárního orgánu zaměstnavatele. Je nadřízenou pro všechny pracovníky starající se o Skalní okruh.

**Počet zaměstnanců péče o Skalní okruh:** Konkrétní péči o okruh zajišťují tři zaměstnanci. K nim se přidávají zaměstnanci kulturního a informačního střediska, sezónně i dohodově zaměstnaní, celkem kolem 15-20 osob. Kromě toho jsou zde techničtí pracovníci, kteří pomáhají s údržbou.

**Pravomoci ve změnách na okruhu:** Markéta Machová nerozhoduje o změnách na okruhu, jako je poplatek za údržbu, parkovné nebo úpravy. Tyto změny jsou v kompetenci zastupitelstva, kde má pouze poradní hlas. Může pouze upozornit na případné rozpory s právem.

**Vlastnictví skal a vliv na práci úřadu:** Město je vlastníkem skal, a to ovlivňuje práci nejen zaměstnanců přímo pracujících na okruhu, ale i ostatních oddělení. Navíc větší návštěvnost znamená více práce pro zaměstnance správního i finančního oddělení.

Rozhovor ukazuje, že Markéta Machová má klíčovou roli v řízení a koordinaci provozu Teplického skalního města. Zároveň zdůrazňuje vazby mezi různými odděleními úřadu a vliv vlastnictví skal na celkovou práci městského úřadu.



## 6. Shrnutí a diskuse výsledků

Tato část bude analyzovat výsledky předchozích kapitol, skrze které bude identifikována etapa životního cyklu destinace Teplické skály. K tomuto určení bude využita metoda Buhalise (2016) jako referenční rámec. V tabulce č. 4 jsou vizuálně zvýrazněna pole, která odrážejí charakteristiky platící pro destinaci Teplické skály.

Jako návštěvníka Teplických skal dle Cohena (1972) lze popsat termínem organizovaný ale i individuální masový návštěvník. Tento fakt podporuje vlastní zkušenost. Velké organizované zájezdy zahraničních turistů jsou velmi časté. Téměř každý den Teplické skály navštíví velká skupina návštěvníků. Zároveň je ale nutné podotknout, že velká část turistů do Teplických skal zavítá individuálně. Turisté Teplické skály navštíví prostřednictvím vlastního dopravního prostředku a neúčastní se žádné větší organizované návštěvy

Starosta Josef Bitnar odpověděl na otázku sezónnosti v jednom ze strukturovaných rozhovorů. Uvedl, že sezónnost je znatelná, ale ne tak vysoká. Turisté Teplické skály navštěvují i mimo sezónu.

Rozhovory s osobami z různých pozic v Teplicích nad Metují poskytují cenné informace o turistickém ruchu, provozu Skalního města a jeho významu pro město a region.

Podobnosti v těchto rozhovorech ukazují na společné trendy a výzvy související s provozem a vývojem Skalního města v Teplicích nad Metují. Zde je shrnutí klíčových podobností:

**Vliv pandemie na cestovní ruch:** V rozhovorech se zdůrazňuje negativní dopad pandemie na návštěvnost a péči o Teplické skalní město. Návštěvnost byla ovlivněna restrikcemi a opatřeními, což znamenalo výzvu pro udržení atraktivity místa.

**Rezervační systém:** Rozhovory zdůrazňují význam rezervačního systému, který ovlivňuje návštěvnost a chování návštěvníků. V jednom případě pozitivně ovlivňuje návštěvnost, zatímco ve druhém způsobuje výzvy pro místní ubytovací zařízení.

**Investice a rozvoj infrastruktury:** V rozhovorech se hovoří o investicích a projektech směřujících k vylepšení turistického zážitku a zachování atraktivity. Tyto investice zahrnují opravy, rekonstrukce a výstavbu nových zařízení.

**Spolupráce s městem:** Spolupráce mezi turistickými centry a městem je klíčová. V obou případech se spolupráce týká schvalování, konzultací a společného zájmu o rozvoj cestovního ruchu.

**Sezónní návštěvnost:** Zmiňuje se sezónní charakter návštěvnosti, která dosahuje vrcholu během letních prázdnin. To ukazuje na výkyvy v závislosti na období.

**Ochrana přírodního prostředí:** V rozhovorech se hovoří o snaze zachovat přírodní charakter okolí a pečovat o něj. Zavedení odpadkových košů je jedním z opatření k udržení čistoty.

**Fáze ŽCD Teplických skal:** Dotazovaní se podle poskytnutých informací domnívají, že se Teplické skály nacházejí ve fázi konsolidace.

Souhrnně lze říct, že rozhovory zdůrazňují výzvy, kterým čelí Teplické skalní město v souvislosti s pandemií, změnami v návštěvnosti a potřebou investic do infrastruktury a udržitelného rozvoje. Společně poskytují komplexní pohled na fungování turistického ruchu v této oblasti.

Dle iritačního indexu, definovaného Doxeym (1975), lze určit, že vztah mezi obyvateli Teplic nad Metují a návštěvníky je apatický. To, že rezidenti nejsou návštěvníky znechucení, lze určit i z dotazníkového šetření. Z dotazníkového šetření vyplývá, že místní obyvatelé přicházejí do kontaktu s turisty velmi často. 77 % z dotazovaných obyvatel se domnívá, že turisté nepřehlušují atmosféru města a 83 % ze všech respondentů podporuje fakt, že cestovní ruch do města Teplice nad Metují přináší různorodost. Na druhou stranu se domnívají, že v důsledku neohleduplnosti a produkce nepořádku by bylo vhodné, aby turisté přispívali na záchranu a údržbu místních památek a přírodních krás.

Chováním lze návštěvníka podle klasifikace Ploga (1973) citovaného v Pásková a Zelenka (2012) nazvat midcentrikem. Jinak dále konstatuje, že midcentrik vykazuje rysy alocentrika (zajímá se o nové destinace) i psychocentrika (cestuje pouze do známých destinací), nemá dobrodružné sklony, ale novým zážitkům se nevyhýbá.

Eroze Pásková (2014) definuje jako průběh narušení vrchní vrstvy půdy nebo povrchu horniny v důsledku působení vody, větru nebo sněhu. Abrazie je jedním z druhů eroze. Podle Páskové a Zelenky (2012) se jedná o povrchovou erozi, kterou způsobuje unášení pevných

částic vodou nebo vzduchem. Abrazi vizuálně podobný jev je tzv. „sešlap“ způsobený samotnými návštěvníky Skalního okruhu. Tento jev se objevuje hlavně na vyznačených stezkách, kde turisté vlastní chůzí unášejí pevné částice a tím odkrývají kořenovou soustavu a z dlouhodobého hlediska může dojít k její poškození.

Abraze a sešlap jsou v Teplických skalách běžnými jevy. Dokazují to obrázky č. 21 a obrázek č. 22.



**Obrázek 21** Abraze v Teplických skalách (mimo značenou trasu); Foto: Mach, 2023



**Obrázek 22** Sešlap v Teplických skalách; Foto: Mach, 2023

Jak je zvyrazněno v tabulce č. 4, Teplické skály se nacházejí ve fázi konsolidace. To lze odvodit z diskuse výsledků.

**Tabulka 4 Aplikace konceptu životního cyklu na destinaci Teplické skály; Zdroj: Vlastní zpracování dle Buhalise (2016); Upraveno**

Vlastnosti/Fáze	Vtažení	Růst	Konsolidace	Stagnace	Poststagnace
<b>Návštěvnícký typ (dle Cohena (1972))</b>	drifter	objevovatel	Individuální masový návštěvník	Organizovaný masový návštěvník	Organizovaný masový návštěvník
<b>Sezónnost</b>	žádná	vznikající	sezonní	Vysoce sezonní	Vysoce sezonní
<b>Vztah mezi rezidenty a návštěvníky (Dle Doxeyho (1975))</b>	Euforie s mírou apatie	apatie	znehucení	znehucení	antagonismus
<b>Návštěvnícký typ (dle Ploga (1973))</b>	alocentrik	alocentrik	midcentrik	psychocentrik	psychocentrik
<b>Iritační index (Ape, Crompton 1998)</b>	Nadšené přijetí	Nadšené přijetí/tolerance	Tolerování návštěvníků v destinaci	Přizpůsobení se místních obyvatel návštěvníkům	Nesnášenlivost
<b>Eroze</b>	nízká	vysoká	Velmi vysoká	Velmi vysoká	Velmi vysoká

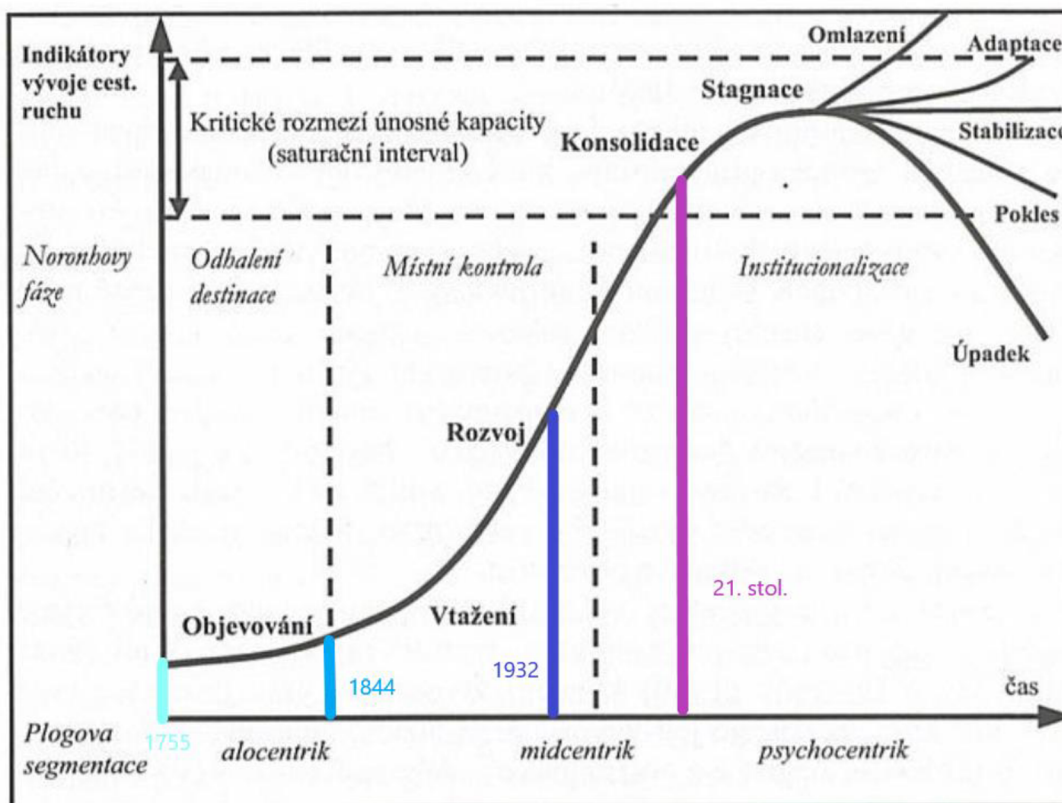
Na obrázku č. 25 je zobrazen ŽCD Teplických skal. Na obrázku jsou zakresleny jednotlivé fáze životního cyklu s daty, která jsou relativně přesně uvedena z důvodu významných událostí, které měly zásadní vliv na ŽCD Teplických skal.

První fyzické důkazy (tedy první fáze ŽCD – fáze objevení) o Teplických skalách datují do 18. století (1755), kdy byla podle Hnyka (2019) objevena první rytina na Skalní bráně.

V roce 1824 Teplické skály poničil rozsáhlý požár, při kterém vyhořela velká část vegetace ve skalách a tím se odkrylo Teplické skalní město (Hnyk, 2019). Dále uvádí, že v roce 1844 dolnoteplické panství společně s Teplickými skalami koupil hrabě Friedrich von Merskirch a ve stejném roce zprostředkoval práce na zpřístupnění Staré partie, a to pomohlo k rozšíření cestovního ruchu a k fázi vtažení.

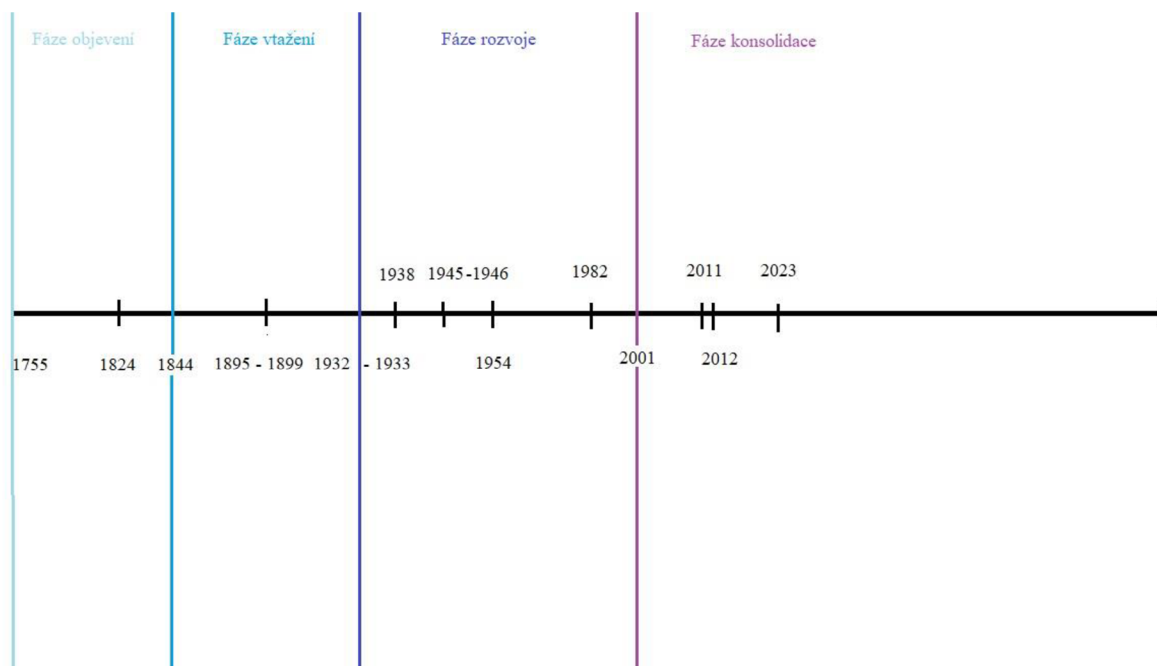
Velký rozvoj v turismu byl důsledkem zavedení autobusové linky Trutnov – Broumov 30. dubna 1932 a později, v roce 1933, byly Teplické skály prohlášeny za přísně chráněnou krajinnou oblast (Hnyk, 2019). Ve stejném roce byly podle něj nainstalovány kovové žebříky

na skalní věž skalního hradu Strmen. Do tohoto období se podle definice životního cyklu datuje fáze rozvoje, neboť se veřejnosti zpřístupnila nová část okruhu, která pomohla dalšímu rozvoji infrastruktury a přilákala další návštěvníky. Dnes se Teplické Skály nachází ve fázi konsolidace tak, jak je uvedeno v diskusi výsledků výše.



**Obrázek 23 ŽCD v Teplických skalách; Zdroj Pásková (2014); upraveno**

Pro lepší orientaci v životním cyklu Teplických skal byla vytvořena časová osa (obrázek č. 26) s daty, ke kterým jsou přiřazeny významné události. Vybrané události byly porovnány s jinými daty uvedenými v díle Hnyka (2019). Tyto vybrané události se však zdají být nejdůležitějšími pro rozvoj CR v Teplických skalách.



**Obrázek 24 Časová osa ŽCD Teplické skály; Zdroj: Zpracováno podle Hnyka (2019)**

**1755** – první nalezený vyrytý letopočet na Skalní bráně (fáze objevení)

**1824** – rozsáhlý požár, který odkryl vekou část Skalního města. Tento požár zničil velkou část vegetace (Hnyk, 2009).

**1844** – odkoupení skal Friedrichem von Merskirch; práce na zpřístupnění Staré partie (fáze vtažení)

**1895–1899** – zhotovení schodiště z Malého chrámového náměstí ke Lví kleci

**1932–1933** - zavedení autobusové linky Trutnov – Broumov; Teplické skály prohlášeny přísně chráněnou krajinnou oblastí (fáze rozvoje)

**1938** – odtržení pohraničí od Československé republiky

**1945–1946** – konec 2. světové války; správa a provoz Skal svěřeny Československým státním lesům

**1954** – převzetí správy Skal podnikem Komunální služby v Teplicích nad Metují

**1982** – první ročník Festivalu horolezeckých filmů (dnes MHFF)

**2001** – dokončeno nové parkoviště u vstupu do skal; stavba nové lávky z parkoviště ke vstupu do Skal (fáze konsolidace)

**2011** – stavba nového altánu na Ozvěně

**2012** – v omezeném rozsahu zavedena průvodcovská činnost Teplickými skalami

**2023** – stavba nové chaty U Nevěsty; zprostředkován online nákup vstupenek

## 7. Závěry a doporučení

Z výsledků studie vyplývá potřeba minimalizace negativních vlivů na životní prostředí. Oblíbená lokalita Teplické skály láká mnoho návštěvníků svou jedinečnou krásou, avšak aby bylo možné tento přírodní úkaz uchovat pro budoucí generace, je nutné přijmout opatření. Management návštěvníků v chráněných územích (Zelenka, Kacetl, 2013) definuje několik metod, kterými by se vedení města mohlo řídit a které jsou dále stručně charakterizovány.

Propagace méně navštěvovaných lokalit by pomohla regulovat počet návštěvníků a přispěla k ochraně skal. Další možností, která by pomohla k udržitelnosti přírodního prostředí, by byl zákaz vstupu na vybraná místa za deště nebo krátce po dešti, kdy jsou skály náchylnější k erozi. Konkrétně by tento zákaz mohl být zaveden pro zříceninu hradu Střmen, kde na vrcholu návštěvníci chodí po samotném pískovci a mohou tak urychlovat erozi.

TIC Teplice nad Metují je špatně situované. Vzhledem ke své poloze není příliš navštěvované samotnými návštěvníky Teplického skalního města a s TIC Adršpach se takřka nedá srovnávat. Tento fakt podporuje výpověď Beaty Radoňové, která uvádí, že návštěvnost těchto dvou turistických center je naprosto odlišná. Adršpašské turistické centrum se nachází u vstupu do skalního města a dají se v něm zakoupit i vstupenky. Tato možnost TIC Teplice nad Metují chybí. Přesun TIC blíže ke vchodu do Teplických skal a zavedení prodeje vstupenek by tomu však značně pomohl. O tom již dokonce jedná vedení města. Pokud by bylo TIC umístěno poblíž vchodu do Teplických skal, mohlo by působit v rámci vzdělávání návštěvníků. Seznam korektního chování a zásad na Teplickém skalním okruhu by také mohl být uveden na vstupenkách.

Zamýšlená opatření mají význam nejen pro subjekty spravující destinace, ale také pro instituce, jež mají na starosti ochranu tohoto jedinečného místa. Je nezbytné, aby všichni aktéři podílející se na rozvoji cestovního ruchu pečlivě dbali o udržitelnost a chránili přírodní a kulturní poklady České republiky pro nadcházející generace.



## 8. Seznam použitých zdrojů

- [1] ANDERECK, K. Territorial Functioning in a Tourism Setting. *Annals of Tourism Research*, 1997. DOI: 10.1016/S0160-7383(97)00009-3.
- [2] BEUNEN, R., REGNERUS, H. D., J, C. F. Gateways as a means of visitor management in national parks and protected areas, *Tourism Management*, Vol. 1, 2008.
- [3] BITNAR, F., RADOŇOVÁ, B., MACH, Š. Propagační materiál: Okruh skalním městem. Teplice nad Metují: Město Teplice nad Metují, 2021.
- [4] BUHALIS, D. *Marketing the Competitive Destination of the Future*. London: University of Westminster, 2016.
- [5] BUTLER, R.W. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *The Canadian Geographer*, Vol. 1, 1980. DOI: 10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x.
- [6] BUTLER, R. W. *The Tourism Area Life Cycle. Applications and Modifications*. Clevedon: Channel View Publications, Vol. 1, 2006. ISBN: 1-84541-025-4.
- [7] DUDLEY, N. *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. IUCN Gland, Switzerland, 2008.
- [8] EAGLES, P. F. J., MCCOOL, S. F., HAYNES, C. D. *Sustainable tourism in protected areas: guidelines for planning and management*. Gland, Switzerland: IUCN – the World Conservation Union, 2002. ISBN: 2-8317-0648-3.
- [9] HALL, C. M., PAGE, S. J. *The geography of tourism and recreation: environment, place, and space*. New York: Routledge, 1999. ISBN: 0-415-16004-9.
- [10] HESKOVÁ, M. *Cestovní ruch: Pro vyšší odborné školy a vysoké školy*. Praha: Fortuna, 2006. ISBN: 80-7168-948-3.
- [11] HNYK, P. *Skály a lidé: Skály*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2019. ISBN: 978-80-7465-378-0.
- [12] HNYK, P. *Skály a lidé: Lidé*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2021. ISBN: 978-80-7465-522-7.

- [13] IUCN/WCMC. Guidelines for Protected Area Management Categories. Gland a Cambridge: IUCN. 1994.
- [14] JENKINS, C. N., JOPPA, L. Expansion of the Global Terrestrial Protected Area System. *Biological Conservation*, Vol. 142, 2009.
- [15] JOPPA, L. N., LOARIE, S. R., PIMM, S. On the "Protection" of Protected Areas. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Vol. 105, 2008.
- [16] NEJDL, K. Management destinace cestovního ruchu. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN: 978-80-7357-673-8.
- [17] NOVÁČEK, P. Udržitelný rozvoj (Sustainable Development). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010.
- [18] PLESNÍK, J. Chráněná území: Přerůstá skutečně kvantita v kvalitu? *Ochrana přírody*, 2008.
- [19] PLESNÍK, J. Kategorie Mezinárodní unie na ochranu přírody pro chráněná území *Ochrana přírody*, 2010.
- [20] PÁSKOVÁ, M. Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Hradec Králové: Nakladatelství Gaudeamus, 2008. ISBN: 978-80-7041-658-7.
- [21] PÁSKOVÁ, M. Udržitelnost cestovního ruchu. 3. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN: 978-80-7435-329-1.
- [22] RUTH, V. Kroniky Teplic nad Metují, 1948.
- [23] SELSKY, J., MEMON, P. Emergent Commons: Local Responses in Complex CPR System. Paper presented at the 8th IASCP Conference, Bloomington, Indiana, 2000.
- [24] SHEPPARD, D. The New Paradigm for Protected Areas: Implications for Managing Visitors in Protected Areas. TIC MMVFRP, 2006.
- [25] SOUTULLO, A. Extent of the Global Network of Terrestrial Protected Areas. *Conservation Biology*, Vol. 21, 2010. DOI: 10.1111/j.1523-1739.2010.01465.x.

- [26] TROUSIL, M., JAŠÍKOVÁ, V. Úvod do tvorby odborných prací. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN: 9788074353802.
- [27] UNEP. Negative Socio-Cultural Impacts from Tourism, 2007.
- [28] UN WTO. Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism, 1998. ISBN: 92-844-0280-8.
- [29] UN WTO. Guide for Local Authorities - Supplementary Volumes, 1999. ISBN: 92-844-0326-X.
- [30] UN WTO. Tourism Congestion Management at Natural and Cultural Sites (English version), 2005. ISBN: 92-844-0763-X.
- [31] WEAVER, D., LAWTON, L. Tourism Management. 2nd ed. Sydney: John Wiley & Australia, 2002. ISBN: 0-470-80066-6.
- [32] WEAVER, D. B., LAWTON, L. J. Resident Perceptions of a Contentious Tourism Event. Tourism Management, 2013.
- [33] ZÁKON. Zákon č. 114/1992 o ochraně přírody a krajiny ve znění pozdějších předpisů. 1992.
- [34] ZELENKA, J. Ekologie a environmentalistika. Skripta Gaudeamus Hradec Králové, 2007. ISBN: 978-80-7041-645-7.
- [35] ZELENKA, J., Únosná kapacita v cestovním ruchu. Czech Journal of Tourism, 2012.
- [36] ZELENKA, J. Udržitelný cestovní ruch: Management cestovního ruchu v chráněných územích. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN: 978-80-7435-244-7.
- [37] ZELENKA, J. a KACETL, J. Visitor Management in Protected Areas. Czech Journal of Tourism. 2013. DOI: 10.2478/cjot-2013-0001.

## 9. Seznam obrázků

<b>Obrázek 1 Životní cyklus destinace; Zdroj: Pásková (2014)</b> .....	14
<b>Obrázek 3 Rytina na Skalní bráně z roku 1755; Zdroj: Hnyk (2019)</b> .....	23
<b>Obrázek 4 Skalní brána v Teplických skalách na ilustraci malíře Karla Liebschera; Zdroj: Hnyk (2019)</b> .....	23
<b>Obrázek 5 Skalní brána v Teplických skalách v roce 2023; Foto: Mach, 2023</b> .....	24
<b>Obrázek 6 Vstupní část Teplických skal na ocelorytině z poloviny 19. století; Zdroj: Hnyk (2019)</b> .....	25
<b>Obrázek 7 Reprodukce hlavní části bývalého hradu Střmen; Zdroj: Hnyk (2019)</b> ....	26
<b>Obrázek 8 Vstupenka do Teplických skal z období před rokem 1938; Zdroj: Hnyk (2019)</b> .....	27
<b>Obrázek 9 Vstupenka do Teplických skal po roce 1939 s cenou uvedenou v říšských markách; Zdroj: Hnyk (2019)</b> .....	28
<b>Obrázek 10 Čekací fronta ke vstupu do Teplických skal; Foto: Mach, 2023</b> .....	29
<b>Obrázek 11 Mapa Teplického skalního okruhu s legendou; Zdroj: Bitnar, Mach, Radoňová (2021)</b> .....	30
<b>Obrázek 12 Vyhlídka Ozvěna; Foto: Mach, 2023</b> .....	31
<b>Obrázek 13 Vyhlídka Ozvěna na konci 19. století; Zdroj: Hnyk (2019)</b> .....	31
<b>Obrázek 14 Střmen; Foto: Mach, 2022</b> .....	32
<b>Obrázek 15 Sken Kroniky Teplíc nad Metují s malbou Sekyry; Zdroj: Růth (1954)</b> .	33
<b>Obrázek 16 Skalní nevěsta; Foto: Radoňová, 2022</b> .....	34
<b>Obrázek 17 Velké chrámové náměstí; Foto: Mach, 2023</b> .....	34
<b>Obrázek 18 Krakonošova zahrádka; Foto: Mach, 2023</b> .....	35
<b>Obrázek 19 Rozcestí pod Krakonošovým párátkem; Foto: Mach, 2023</b> .....	36
<b>Obrázek 20 Odložený kus skály na rozcestí pod Krakonošovým párátkem; Foto: Mach, 2023</b> .....	37
<b>Obrázek 21 Vyznačení místa pořízení fotografií a obrázků; Zdroj: Vlastní výzkum</b> .	38
<b>Obrázek 22 Abraze v Teplických skalách (mimo značenou trasu); Foto: Mach, 2023</b> .....	52
<b>Obrázek 23 Sešlap v Teplických skalách; Foto: Mach, 2023</b> .....	52
<b>Obrázek 25 ŽCD v Teplických skalách; Zdroj Pásková (2014); upraveno</b> .....	54

**Obrázek 26 Časová osa ŽCD Teplické skály; Zdroj: Zpracováno podle Hnyka (2019)**  
.....55

## 10. Seznam grafů

<b>Graf 1 Rozdělení respondentů podle délky trvalého pobytu ve městě Teplice nad Metují; Zdroj: Vlastní výzkum .....</b>	<b>39</b>
<b>Graf 2 Kontakt s návštěvníky; Zdroj: Vlastní výzkum .....</b>	<b>40</b>
<b>Graf 3 Národnostní složení návštěvníků podle místních obyvatel; Zdroj: Vlastní výzkum .....</b>	<b>42</b>
<b>Graf 4 Frekvence návštěv místních obyvatel Teplických skal; Zdroj: Vlastní výzkum .....</b>	<b>43</b>
<b>Graf 5 Názor obyvatel na rozvoj CR v Teplických skalách a Teplicích nad Metují; Zdroj: Vlastní výzkum.....</b>	<b>44</b>
<b>Graf 6 Zájem místních obyvatel o Teplické skály; Zdroj: Vlastní výzkum.....</b>	<b>45</b>
<b>Graf 7 Spokojenost místních obyvatel s úrovní CR v Teplicích nad Metují; Zdroj: Vlastní výzkum.....</b>	<b>46</b>

## 11. Seznam tabulek

<b>Tabulka 1 Environmentální rizika cestovního ruchu, dopady členěny podle části biosféry. Podle Eagles, Mccool, Haynes (2002), UNEP (1999), citováno, upraveno a doplněno v Zelenka a kol. (2013).....</b>	<b>9</b>
<b>Tabulka 2 Vybraný socio-kulturní konflikt cestovního ruchu v chráněném území; Zdroj: Zelenka (2013); upraveno .....</b>	<b>11</b>
<b>Tabulka 3 Shrnutí ŽCD; Zdroj: Vlastní zpracování dle Páskové (2014) .....</b>	<b>19</b>
<b>Tabulka 4 Aplikace konceptu životního cyklu na destinaci Teplické skály; Zdroj: Vlastní zpracování dle Buhalise (2016); Upraveno.....</b>	<b>53</b>

## 12. Přílohy

### 12.1. Příloha č.1 - Dotazník

1. Jak dlouho žijete v obci Teplice nad Metují?

- a) 0-5 let
- b) 5-10 let
- c) 10 a více let

2. Jste:

- a) muž
- b) žena

3. Jste zaměstnán/a v Teplicích nad Metují nebo okolí Adršpašsko-teplických skal?

- a) ano
- b) ne

4. Na stupnici vyznačte, jak často přicházíte do kontaktu s turisty? (1- vůbec; 10- téměř každý den)

5. Myslíte, že turisté pozitivně ovlivňují místní ekonomiku a zaměstnanost?

- a) ano
- b) ne

6. Ovlivňují turisté zásadně Váš každodenní život?



a) ano

b) ne

7. Myslíte si, že je důležité udržovat a rozvíjet turistické atrakce a aktivity ve městě?

a) ano

b) ne

8. Měl(a) jste někdy pocit, že turisté přehlušují autentickou atmosféru města?

a) ano

b) ne

9. Považujete turisty za potenciální zdroj narušení klidu a soukromí místních obyvatel?

a) ano

b) ne

10. Měl(a) jste někdy pocit, že se turisté nechovají ohleduplně k místnímu prostředí a zanechávají za sebou nepořádek?

a) ano

b) ne

11. Myslíte si, že by turisté měli více přispívat na záchranu a udržování místních památek a přírodních krás?

a) ano

b) ne

12. Myslíte si, že by mělo být omezeno parkování ve vybraných částech města kvůli turistům navštěvující Teplické skály?

a) ano

b) ne

13. Myslíte si, že cestovní ruch přináší do města různorodost a otevřenost vůči jiným kulturám?

a) ano

b) ne

14. S jakými národnostmi se nejčastěji setkáváte?

a) S turisty z Polska

b) S turisty z Německa

c) S turisty z Nizozemska

d) S turisty z České republiky

e) Jiné

15. Podporujete vytváření a chod turisticky zaměřených akcí a festivalů ve městě (MHFF)?

a) ano

b) ne

16. Jak často navštěvujete Teplické skály? (1 - téměř nikdy; 10 - velmi často)

17. Myslíte si, že cestovní ruch v Teplických skalách a v Teplicích nad Metují roste?

- a) Roste.
- b) Je stále stejný.
- c) Klesá

18. Změnila se autenticita města v Teplicích nad Metují za posledních 5-10 let?

- a) ano
- b) ne

19. Domníváte se, že město Teplice nad Metují je vhodné město pro žití?

- a) ano
- b) ne

20. Zajímáte se o Teplické skály?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) rozhodně ne

21. Domníváte se, že by mělo být věnováno více finančních prostředků na udržování a opravy turisticky atraktivních míst ve městě?

- a) ano
- b) ne

22. Na stupnici vyznačte, jak moc jste spokojeni s úrovní cestovního ruchu v Teplicích nad Metují a Teplických skalách. (1 - rozhodně nejsem; 10 – jsem naprosto spokojená/ý)

## 12.2. Příloha č. 2 – Rozhovory se zaměstnanci města Teplice nad Metují

### Rozhovor s Beátou Radoňovou

- **Otázka č. 1**

„Jak dlouho působíte jako vedoucí turistického informačního centra v Teplicích nad Metují?“

*„Jako vedoucí TIC Teplice nad Metují působím 3 roky.“*

- **Otázka č. 2**

„Před tím, než jste byla zaměstnána městem Teplice nad Metují, jste pracovala jako zaměstnankyně turistického informačního centra v Adršpachu. Jaký je rozdíl mezi těmito dvěma turistickými centry?“

*„Hlavní rozdíl je v poloze. Mezitím, co Adršpach vedle vstupu, Teplické informační centrum se nachází ve městě. Návštěvnost je nesrovnatelná. V adršpašském informačním centru se prodávají i vstupenky do skalního města a je víc zaměřena na turismus. V Teplicích jsou návštěvníky převážně obyvatelé města a okolních obcí, kteří si chodí pro lokální noviny a jiné tiskoviny. Také využívají služeb TIC, kterými jsou například kopírování dokumentů, laminování a využívání veřejného internetu.“*

- **Otázka č. 3**

„Jakým způsobem spolupracuje TIC s městem v rámci chodu okruhu Teplických skal?“

*„TIC s vedením města úzce spolupracuje a vše s ním konzultuje. Vedení města pak vše schvaluje společně se zastupiteli města.“*

- **Otázka č. 4**

„Jaký vliv měla v průběhu pandemie opatření na chod Skalního města?“

*„Pandemie měla vliv na návštěvnost, potřebu starat se o Skalní město a na propagaci. Vše pokleslo.“*

- **Otázka č. 5**

„Zdá se Vám, že je Teplické skalní město častěji navštěvované nežli dřív? Pomiňme pandemii koronaviru.“

*„Z mého pohledu ano. Ovlivnil to pravděpodobně adršpašský rezervační systém.“*

- **Otázka č. 6**

„Pakliže je cestovní ruch v oblasti Teplických skal stále vyšší, dá se říct, že potřeba věnovat se a „vylepšovat“ Skalní okruh roste také? Pokud ne, je vybavení a dostupnost dostatečná i pro obrovské masy návštěvníků?“

*„Zdůrazňuji, že se nejedná o obrovské masy návštěvníků. Návštěvnost stoupla, ale zvláštní opatření nejsou potřebná. Někteří návštěvníci jdou pouze teplickým vstupem a pokračují Vlčí rokli do Adršpachu.“*

- **Otázka č. 7**

„Co si myslíte, že potenciální návštěvníky, na Teplických skalách zaujme nejvíce? Porovnejte to s Adršpachem.“

*„Určitě menší návštěvnost. Někteří zdatnější turisté ocení délku okruhu, která je dvakrát delší než ta adršpašského. Další atraktivitou je zřícenina skalního hradu Střmen, která se nachází přímo na teplickém okruhu. Skály jsou vyšší a je tu větší množství soutěsek. Návštěvníci se na okruhu snadno rozprostřou a celkově teplické skalní město působí divočeji.“*

- **Otázka č. 8**

„V Adršpachu je v rámci vstupného již nějakou dobu zřízen rezervační systém. Myslíte si, že kvůli absenci rezervačního systému na straně Teplic nad Metují je vstup do Teplických skal vytíženější a díky tomu město Teplice nad Metují navštěvuje i více turistů?“

*„Možné to je, ale okruh není vytíženější jako takový. Vytíženější je hlavně pokladna kvůli množství lidí, kteří pokladnou pouze projdou a ihned pokračují Vlčí rokli do Adršpachu. Ten je přeci jen známější.“*

- **Otázka č. 9**

„Jakým způsobem se propaguje lokalita, kterou jsou v našem případě Teplické skály?“

*„Jezdíme na veletrhy, komunikujeme s médii. Konkrétně komunikujeme s rádií, novinami, místními zpravodaji a jinými regionálními tiskovinami a televizí“*

- **Otázka č. 10**

„Jaké jsou Vaše plány ve Skalním městě v roce 2023? Jsou připraveny nějaké nové atraktivity pro návštěvníky? Kdo o těchto věcech rozhoduje?“

*„Nově jsou zavedené online vstupenky, které doposud chyběly. Od toho si slibujeme rychlejší odbavení u pokladny. Jiné plány zatím nejsou. O všem rozhoduje vedení města jakožto majitel.“*

- **Otázka č. 11**

„V jaké fázi ŽCD se domníváte, že se nachází Teplické skály?“

*„Definice jednotlivých fází naznačují tomu, že se Teplické skály nacházejí ve fázi konsolidace.“*

## **Rozhovor s Josefem Bitnarem**

- **Otázka č. 1**

„Jak dlouho jste starostou obce Teplice nad Metují?“

*„Starostou města Teplice nad Metují jsem již 2. volební období.“*

- **Otázka č. 2**

„Změnila se návštěvnost Teplického skalního města v době před a po covidu?“

*„Ano. Období před covidem bylo Skalní město obrovským přílivem turistů (převážně z Polska). Co se týče návštěvnosti Teplických skal, ta je stále vysoká. Změnil se počet návštěvníků, kteří míří do Adršpachu. Nesetkáváme se již s kolonami aut, které stály po celých Teplicích nad Metují. Adršpach zavedl před dvěma lety rezervační systém pro vstup i parkování a omezil počet vstupů v průběhu jedné hodiny. Tuto změnu jsme u vstupu do*

*Teplických skal zaznamenali. Přibyli návštěvníci, kteří původně chtěli navštívit Adršpach, ale teprve na místě se dozvěděli, že existuje rezervační systém.*“

- **Otázka č. 3**

„Vy, jako Město, pozorujete nějakou změnu v chování návštěvníků v souvislosti s rezervačním systémem?“

*„Nepocítujeme to my jako Město, ale majitelé ubytovacích zařízení, kteří si stěžují, že nemají naplněné kapacity, protože návštěvník přijede pouze na někdy i jen několikahodinovou návštěvu a opět odjíždí pryč.“*

- **Otázka č. 4**

„Investuje Město do Skalního okruhu?“

*„Ano, kromě rekonstrukce chaty U Nevěsty v letošním roce (2023), připravujeme i velký projekt na výstavbu nového informačního centra u vchodu do Teplického skalního města. Současné zázemí je nevyhovující a vzdálenost vstupu do Skal od informačního centra je téměř kilometr a půl. Chceme návštěvníky nalákat nejen na Skalní město, ale i na návštěvu města Teplice nad Metují, kde mají možnost navštívit např. unikátní Ivanitskou poustevnu, koupaliště a sportovní halu. Pro pohodlí návštěvníků, aby nemuseli čekat dlouhou frontu na zakoupení lístků do Skal jsme v letošním roce (2023) zavedli možnost nákupu lístku online. Nejedná se o rezervační systém, ale o pouhý nákup lístku, jehož platnost je sedm dnů. Návštěvník ho tak kdykoliv v průběhu této doby může jednorázově využít.“*

- **Otázka č. 5**

„Jak je to se stavem samotného Skalního okruhu? Způsobují návštěvníci poničení, které je potřeba monitorovat, nebo nepořádek, který je potřeba častěji uklízet?“

*„Teplické skály jsou „divočejší formou“ Adršpachu. Trasa je pro návštěvníky obtížnější. Město samozřejmě opravuje chodníky a zábradlí v místech, kde jsou, ale snaží se zanechat divokost přírody. Byla snaha odstranit z okruhu odpadkové koše a zavést systém „co si přineseš, to si také odnes“, to se ale neosvědčilo a k rozmístění odpadkových košů jsme se opět vrátili.“*

- **Otázka č. 6**

„Je Teplické skalní město navštěvováno sezónně? Je tato sezónnost zřetelná?“

*„Ano, Teplické skalní město je navštěvováno sezónně. Hlavní sezóna začíná počátkem května a končí říjnem. Nejvíce navštěvované je Skalní město o letních prázdninách. Skály jsou však pro návštěvníky otevřené po celý rok. Turisté možnosti vstupu mimo sezónu využívají také, jen ne v takové míře jako v letním období.“*

- **Otázka č. 7**

„V jaké fázi ŽCD se domníváte, že se nachází Teplické skály?“

*„Podle informací, které jste mi poskytnul si myslím, že se Teplické skalní město nachází ve fázi konsolidace.“*

### **Rozhovor s Mgr. Markétou Machovou**

- **Otázka č. 1**

„Jakým způsobem se podílíte na chodu Teplické skalního města?“

*„Jsem tajemníkem úřadu a dle zákona plním úkoly statutárního orgánu zaměstnavatele. To znamená, že jsem nadřízenou všem pracovníkům, kteří péči o Skalní okruh zajišťují.“*

- **Otázka č. 2**

„Kolik zaměstnáváte lidí, kteří se starají o Skalní okruh?“

*„Konkrétní péči o Skalní okruh zajišťují tři zaměstnanci. Dále je potřeba započíst zaměstnance kulturního a informačního střediska, kteří jsou dva. Jedná se o stále zaměstnance, kteří jsou zaměstnáni na hlavní pracovní poměr. V rámci dohody o provedení práce nebo dohody o pracovní činnosti sezónně zaměstnávám přibližně 15-20 osob. Jedná se o zaměstnance pokladny, parkoviště a výpomoci v TIC. Nesmím zapomenout na zaměstnance technických služeb, kteří v průběhu roku pomáhají s údržbou Skalního okruhu.“*

- **Otázka č. 3**

„Máte v rámci rozhodování o změnách na Teplickém skalním okruhu nějaké pravomoce?“



*„V rámci náplně práce tajemníka samozřejmě zodpovídám za personální otázku. O změnách v rámci okruhu, kterou je například výše poplatku za údržbu okruhu, cemu parkovného nebo jiné úpravy samotného okruhu, nerozhoduji. Rozhoduje o nich zastupitelstvo, ve kterém mám pouze hlas poradní, což znamená, že upozorňuji na případné rozpory rozhodnutí zastupitelů se zákonem.“*

- **Otázka č. 4**

*„Město je vlastníkem Teplického skalního okruhu. Ovlivňuje to práci a chod Úřadu jako takového?“*

*„Samozřejmě. Mimo zaměstnanců, kteří přímo zajišťují provoz ve Skalním městě, dotýká se to i ostatních zaměstnanců. Především jsou to zaměstnanci hospodářsko-správního odboru, jako je účetní, mzdová účetní, dále pak pracovníci investic. V souvislosti s množstvím návštěvníků mají více práce i ti, kteří vybírají například poplatky z pobytu.“*

- **Otázka č. 5**

*„V jaké fázi ŽCD se domníváte, že se nachází Teplické skály?“*

*„Domnívám se, že ve fázi konsolidace.“*

## 12.3. Příloha č. 3 – Podklad pro zadání bakalářské práce studenta

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ  
Fakulta informatiky a managementu  
Akademický rok: 2021/2022

Studijní program: Management cestovního ruchu  
Forma studia: Prezenční

# Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

Jméno a příjmení: Šimon Mach  
Osobní číslo: I2000625  
Adresa: Na Žabáku 384, Velké Poříčí, 54932 Velké Poříčí, Česká republika  
Téma práce: Životní cyklus destinace  
Téma práce anglicky: Destination Life Cycle  
Jazyk práce: Čeština  
Vedoucí práce: prof. RNDr. Josef Zelenka, CSc.  
Katedra rekreologie a cestovního ruchu

Zásady pro vypracování:

**Zadání bakalářské práce**

Téma: Životní cyklus destinace (Teplické skály)

Cíl: Cílem práce je v souvislosti s obecnými poznatky o životním cyklu destinace a o turismu v chráněných územích analyzovat vývoj destinace Teplické skály a podrobněji charakterizovat současnou návštěvnost této destinace.

1. Úvod
2. Cíl práce
3. Metodika zpracování
4. Teoretická část
  - 4.1. Cestovní ruch v chráněných územích a jeho udržitelnost
  - 4.2. Životní cyklus destinace
5. Praktická část
  - 5.1. Charakteristika turistické oblasti Teplické skály
  - 5.2. Dotazníkové šetření
  - 5.3. Strukturované rozhovory
  - 5.4. Shnutí výsledků
6. Diskuze výsledků
7. Závěry a doporučení
8. Seznam použitých zdrojů
9. Seznam tabulek, obrázků a zkratk
10. Přílohy

**6. Seznam použitých zdrojů**

[1] HNYK, Petr. Skály a lidé: Skály. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2019. ISBN 978-80-7465-378-0.

[2] HNYK, Petr. Skály a lidé: Lidé. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022. ISBN 978-80-7465-522-7.

[3] PÁSKOVÁ, Martina. Udržitelnost cestovního ruchu. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-329.

[4] PÁSKOVÁ, M. – ZELENKA, J. (2002): Cestovní ruch. Výkladový slovník. Brno, ÚUR 2002, 448.

Seznam doporučené literatury:

- PÁSKOVÁ, M. (2014): Udržitelnost cestovního ruchu. Gaudeamus Hradec Králové, ISBN 978-80-7435-329-1, online dostupné na <https://databaze.op-vk.cz/Product/Detail/60774>
- Pásková, M., Zelenka, J.: Výchovný slovník cestovního ruchu, Linde Praha 2012 UN WTO (1997): Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry, ISBN: 92-844-0180-1
- UN WTO (1998): Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism, ISBN 92-844-0280-8
- UN WTO (1999): Guide for Local Authorities – Supplementary Volumes, ISBN: 92-844-0326-X databáze Sciencedirect

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum: